

A SZÉKELYEK EREDETE ÉS ERDÉLYBE VALÓ TELEPÜLÉSE

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

KARÁCSONYI JÁNOS

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1904. decz. 5-iki ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1905.

25414

Mélyen tisztelt Akadémia!

Sok, jelesebbnél jelesebb, érdemesebbnél érdemesebb tudós és hazafi foglalta el már e széket és mondott megválasztásáért e helyütt köszönetet. De kevés, vagy talán egy sem volt közöttük olyan, a ki gyermekkorában olyan kevésbé számíthatott volna arra, hogy valaha hazája első tudományos intézetében annak rendes tagjai közt szolgálhatja nemzetét, mint én, a ki a betűvetés tudományát először arra fordítottam, hogy a füzetkéek másolatával 10—12 krajczárt szerezgessek.

Éppen azért ne csodálja a tekintetes Akadémia, ha az én szívem e pillanatban is el van téve hálával a lépéseimet, elmémet vezérlő Mindenható Isten iránt, ne csodálja, ha én talán a szokottnál forróbb, nagyon mélyen érzett köszönetet mondok a nagy kitüntetésért, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagságáért!

E köszönetet akartam nyilvánítani akkor is, midőn székfoglaló értekezésem tárgyát hosszas töprengés után kiválasztottam. — Mert talán dicsekvés nélkül mondhatom, hogy a magyar nemzetségek történetének megírása után könnyű lett volna nekem elővenni egy-egy nagy család, vagy egy híres vár, vagy egy jeles monostor multjára vonatkozó gyűjteményemet és ismereteimet, könnyű lett volna azokból összeróni székfoglaló értekezésemet. — De úgy véltem, hogy ilyennel nem valami nagy szolgálatot tennék hazámnak, nem művelnék méltó dolgot azon kitüntetésre, a mely engem ért; úgy láttam, hogy a család- vagy helytörténeti értekezéssel legfeljebb is csak csiszolnék valamit hazánk történetének nagy épületén, de nem építenék rajta semmit.

De a székelyek eredetének megfejtése valóban méltó a Magyar Tudományos Akadémiához, ez valóban (még ha csak félig sikerül is,) hazafias szolgálat. Mert ha elmennek a buzgó hazafiak Amerikába a kivándorlott magyarok után, hogy el ne szakítsák őket végleg nemzetüinktől, mennyivel inkább igyekeznünk kell, hogy el ne veszítsük azokat, a kik velünk egy hazában élnek. Mily szívesen kell fáradoznunk, hogy a székelymagyarok és nagymagyarok közt minden képzelt válaszfalat lerontsunk és a történeti igazság fényénél egymást jobban megismerjük és megértsük.

I. FEJEZET.

Kútfőbirálatok.

Ha irodalomtörténetíró volnék, rengeteg művet tudnék összeállítani a székelyek eredetéről folyt vitáról. Nem egypár évtized, nem is egy század, hanem már 6—7 száz év óta keresgetik a választ azon kérdésre, kicsodák a székelyek? honnan s hogyan kerültek hazánk keleti határaitra?

De itt nincs helye az irodalomtörténeti ismertetésnek. Csak annyit említék föl, hogy 1876 óta új erővel indult meg az irodalmi harc e tárgy körül és alig-alig van oly művelt, hazánk történetében jártas magyar, a ki e vitát nem ismerné s abban többé-kevésbé állást ne foglalt volna.

Ez irodalmi harcban résztvettek hazánk legélesebb eszű történetbúvárai ép úgy, mint leghiszékenyebb s ily homályos kérdés fejtegetésére elegendő eszközökkel sem rendelkező műkedvelői. Hunfalvy Pál és Szabó Károly, Réthy László és Nagy Géza, Thúry József és Sebestyén Gyula, Tagányi Károly és Pauler Gyula mellett Orbán Baláznak és Nagy Jánosnak is voltak és vannak követői.

A vita azonban egyik félnek sem vált szégyenére, hanem inkább becsületére. Mindegyik szorgalmasan, lelkiismeretesen kutatgatta a székelyek eredetét, lelkesedve hordta össze az ő véleménye mellett szóló okokat, és ha a székelyek eredetének megfejtésére vezető utat nem is találta meg, használt hazánk

történetírásának más irányban! Megmutatta legalább, hogy melyik irányban hiábavaló a kutatás és buzdított, hogy más irányban ép oly csüggedetlenül búvárkodjunk.

Az irodalmi vita mostani állapota röviden ez:

Szabó Károly és követői a székelyeket a hun nemzet maradékának tartják.

Hunfalvy elveti a székely eredetet és a székelyeket magyar eredetű és a magyar királyoktól Erdély széleire telepített határöröknek tartja, nevüket pedig »székeken túl lakó«-nak értelmezi.¹⁾

Réthy László szerint a székelyek nem lehettek mások, mint a besenyők egyik ága, vagy egy Etelközben künmaradt magyar néplelekezet.²⁾

Nagy Géza ezen eredményre jutott: »A székelyek vagy egy ága a pannóniai magyarságnak, vagy pedig olyan nép, a mely akármilyen más is volt eredetre nézve, a pannóniai magyarság közt élve, teljesen asszimilálódott.«³⁾

Thúry József avar néptörödékeknek tartja a székelyeket, nevüket a török *szekil* vagy *szikil*, előkelőt, urat jelentő szóval egyeztetni és a X. században a magyarság területéről költözteti őket Erdély keleti részeire.⁴⁾

Sebestyén Gyula különbséget tesz a nyugati és keleti székelység közt. A nyugati székelyeket avar néptörödékeknek, a keletieket a magyarokhoz csatlakozott kozárkabaroknak tartja.⁵⁾

Végre Pauler Gyula a székelyeket a bolgár eszegelekkel veszi egynek.⁶⁾

Ily roppantúl eltérő vélemények annyi okos és igazság-szerető férfiú közt csakis a vita tárgyára vonatkozó kűtfők csekély voltából s méginkább e kűtfők bírálatának hiányosságából keletkeztek. Mert világos dolog, hogy ellenmondó tanuk

¹⁾ Legutóbb: Az oláhok története. I. k. 241—261.

²⁾ Ethnographia. I. évf. (1890.) 36. l.

³⁾ U. o. I. 178.

⁴⁾ Erdélyi Múzeum. XV. k. (1898.) 245—46.

⁵⁾ A honfoglalás mondái. 62. l.

⁶⁾ A magyar nemzet története Szent Istvánig. 42. és 203. ll.

között a legjobb bíró sem igazodhatik el rögtön! Neki is előbb azt kell megállapítani, melyik a szavahihető, melyik a tudatlan s melyik a hazug tanú?!

Ezt kell a történetbúvárnak is tennie a székelyek eredetére vonatkozó vitában. — Erős, éles kútfőbirálat nélkül sohasem boldogulunk e kétséges tárgyban, és e nélkül soha a vitának végére nem jutunk!

A székelyek eredetére vonatkozó kútfők ezek:

a) a magyar krónikák első könyve, vagyis az úgynevezett hun-krónika;

b) az oklevelek;

c) a XIV—XV. századbéli oklevelekből a székelyek régi jogaira vont következtetések.

Természetszerűleg tehát, ha a székelyek eredetét, nevét meg akarjuk fejteni,

a) *meg kell bírálni a hun krónikát;*

b) *meg kell rostálni az okleveleket;*

c) *ellenőrizni kell a jogi intézményekből vont következtetéseket.*

A) A hun krónika bírálata.

Mint minden más régi és névtelenül megjelent művet, a hun krónikát is három szempontból kell vizsgálat alá venni s e hármas vizsgálat után lehet igazságosan felelni azon fő kérdésre: vajjon a mű szerzője szavahihető, igaz tanú-e?

Megvizsgálom tehát e hun krónikát: 1. kor szempontjából, mikor írták? 2. szerző szempontjából, ki írta? 3. jólétesültség szempontjából, látta-e vagy jó forrásból tudta-e a leírt dolgokat?

1. Mikor írták a hun krónikát?

Nem én vagyok az első, ki e kérdéssel foglalkozom. Az eddigi kutatások főeredménye két író véleményében lelhető föl. Pauler Gyula szerint a hun krónika a XIII. század közepén készült és Kézainak meg a Képes Krónikának közös forrása a XIII. század második felében kapcsolta krónikáink II.

könyvéhez.¹⁾ Sebestyén Gyula pedig arra a meggyőződésre jutott, hogy a hun krónika 1221-ben készült.²⁾

Ha azonban a hun krónikát az egyetemes és hazai történettel, továbbá a külföldi szerzők műveivel összehasonlítjuk, más eredményre jutunk.

Azt mondja a hun krónika, hogy Atila a Rhone (Rhodanus) folyótól elindulva, seregének harmadát válogatott kapitányok vezetése alatt Miramammona marokkói szultán ellen küldötte s mikor ezt a szultán meghallotta, a hunok elől Sevilából Marokkóba futott, átkelvén a sevilai szorosnak (brachium Sibilie) hívott tengerszoroson.³⁾

Ismeretes dolog és akármelyik nagy lexiconban olvasható, hogy Marokkó várost tulajdonképpen 1070-ben alapította Abu-Bekr, az Almoravid uralkodó család második tagja. Ismeretes az is, hogy Miramammona vagy Miramomuna tulajdonképpen nem személynév, hanem az 1143—1232. években uralkodó s az Almohad családdhoz tartozó mór khalifáknak uralkodói neve (címe) és az emir al mumemin (=hívek fejedelem) arab szóból származott. Biztos végre az is, hogy az Almohad uralkodók közül idegen sereg elől csak egy menekült Marokkóba s ez volt Mohammed Abdallah Annasir, a ki 1212-ben a Navas da Tolosa mellett szenvedett rettenetes vereség után csakugyan Marokkóba vonult vissza. E vereséget részben nem csupán a pirenei félszigeten lakók okozták, mert a spanyolokat franczia és rajnamenti keresztések is segítették.⁴⁾

Mily távol kellett élnie az 1212-ik évtől annak az írónak, a ki előtt ez az 1212-iki világtörténeti esemény és annak következménye már oly régi, hajdanában végbement dolog, hogy egész bátran át meri azt tenni Atila korára, 451-re! Valami rettenetes, megrázó pusztításnak kellett itt nálunk

¹⁾ Pauler i. m. 199—200.

²⁾ Sebestyén Gyula i. m. 269.

³⁾ Podhráczky: Chronicon Budense 21. és Mátyás Flórián: Historiae Hungaricae Fontes Domestici. II. k. 63. Ezentúl a hun krónikát e két helyről idézem. Megvan különben, mint ismeretes, a többi magyar krónikákban is. (Képes Krónika, Dubniczi Krónika, Pozsonyi Krónika.)

⁴⁾ Weisz: Világtörténet. Fordította Szabó Ferencz, (1900.) V. k. 256., 281., 342., 346. és 727. ll.)

közbejönni, hogy a hun krónika szerzője előtt elhomályosodjék a XIII. század legvéresebb csatája, személynévvé váljék az ő tudatában a Spanyolországban 1232-ig kormányzó Almohadok uralkodói címe! E megrázó esemény itt Magyarországon más nem lehetett, mint a tatárjárás. Mindjárt ez mutatja, hogy a hun krónikát a tatárjárás, még pedig jóval a tatárjárás után írták.

Utóbb a hun krónika azt állítja, hogy Atila Aquileja elfoglalása után lerombolta Concordia, Treviso, Pádova, Verona, Brescia (Brixia), Cremona, Mántova, Bergamo (Pergamo), Milano, Alessandria és Ferrara városokat.

Ezek közül lehetetlen, hogy szemünkbe ne ötljék Alessandria. Ki ne tudná, a ki csak kissé is beleszagolt a világtörténelembe, hogy Alessandriát az olasz szövetségesek 1168-ban építették Barbarossa Frigyes ellen és III. Sándor pápa tiszteletére nevezték el Alessandriának?! Ki ne tudná, hogy ezt Barbarossa Frigyes 1174-ben négy hónapon át minden erejével, de sikertelenül ostromolta?!¹⁾

Roppant nagy időnek, legalább egy századnak kellett elfolynia, hogy a hun krónika szerzője erről már semmit sem tudott, sőt kortársait is olyanoknak képzelte, a kik egész nyugodtan elhiszik, hogy az 1168-ban épült vár több mint 700 évvel azelőtt, 452-ben, Atila seregét látta.

De nem kell mindig oly messze földre mennünk, hogy a hun krónika korát megállapíthassuk! — Az 1904-ben temett bor nem viselheti addig az ó-bor nevet, míg az Isten 1905-ben újat nem ad. Egy várost nem lehet ó melléknévvel megkülönböztetni addig, míg közelében hasonló nevű új város nem keletkezik. A hun krónika szerint a hunok nem törődtek Ethele parancsával és a régi budai várat nem nevezték Eczilburgnak, hanem Ó-Budának (Oubuda).

Nem tartozom azok közé, a kik azt mondják, hogy a régi Aquincum mellett épült várost csak a pesti Újhegyen emelt Új-Budavár építése, tehát 1244 után illette meg az Ó-Budavár név. De azt oklevéllel tudom igazolni, hogy a Felhévíz és Békás-Megyer közt levő területen 1212-ben még nem volt

¹⁾ Weisz : Világtörténet. V. 112—13.

több egy városnál, mert még ekkor is csak szándékoztak e helyen esetleg más várost vagy falut is alapítani.¹⁾ Tegyük fel, hogy e szándékot valósították és 1212—1241. közt még egy másik várost is építettek a régi Aquincumtól délre. Még ez esetben is lehetetlen, hogy tatárjárás előtt élő ember ne tudta volna ez újságot, lehetetlen, hogy őt már az iskolában Ó-Buda nevére tanították volna. Ellenkezőleg Eczelburgot Ó-Budának csak oly ember nevezhette, a ki e nevet már az iskolában így tanulta, a ki azt, hogy Eczilburgot valaha csupán Budának hívták, el sem képzelhette és a kinek a keze ekként önkénytelenül is ráment Ó-Buda írására.²⁾ — Ebből tehát nyilván következik, hogy a hun krónikát semmiesetre sem írták 1221-ben, még a XIII. század közepén sem, mert akkor szerzője még a tatárjárás előtt járt volna iskolába, hanem csakis jóval a tatárjárás után, 1280 körül.

Bár e három adat is eléggé mutatja a hun krónika kései korát, mégis jó, ha találunk még kézzelfoghatóbb korhatározót. S ezt meg is találjuk, ha a hun krónikát a külföldi történeti művekkel összehasonlítjuk.

A hun krónika úgy, a hogy az Kézai művében olvasható, forrásokként felsorolja: Josephus, Isidorus, Orosius, Gottfried és más, megnevezésre nem szoruló szerzők műveit.³⁾ — Tegyük fel egyelőre, mintha ez nem tartozott volna a hun krónikához, hanem a hun krónika úgy kezdődött, mint a

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. III/2. 123. Történelmi Tár. XII. 6.

²⁾ Ismerem Sebestyén Gyula azon állítását, hogy a hun krónikában eredetileg csak Buda szerepelhetett s hivatkozik igazolásul a pozsonyi krónikára. (I. m. 403. l.) Csakhogy, ha egy régi nevet meg akarunk állapítani, nem lehet a legrosszabb másolatot venni irányadónak, mert akkor Bács átváltozik Vácra, a Grecus Svecusra stb. stb. S tudom, hogyha én, elfogadva a pozsonyi krónika kéziratát, azt hirdetném, hogy Zoárd neve nem Zoárd, hanem Hoárd s Pávia nem a Ticino, hanem a Temes mellett feküdt (Hist. Hung. Fontes Dom. IV. 17.), akkor Sebestyén Gy. ellentmondana. Mivel tehát a pozsonyi krónika nagyon rossz és kései másolat, mivel tele van önkényes változtatásokkal és hibákkal (Hist. Hung. Fontes Dom. IV. k. II. és 12—13. ll.), nem szabad arra hivatkozni, hanem a sokkal régebb és jobb kéziratokhoz kell tartani magunkat. Ezekben pedig (H. Hung. Fontes. II. 114.) Oubuda áll, tehát a hun krónika szerzője valóban eredetileg is Ó-Budát írt.

³⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. 53—54.

hogy az a budai krónikában olvasható, (ámbar furcsa, hogy valamelyik mű ezzel kezdődjék: továbbá).

Még ez esetben is nagyon könnyen be lehet bizonyítani, hogy a hun krónika szerzője nem használta a hunok történetének megírásánál Jordanes VI. századbeli író híres művét,¹⁾ sem ennek hű kivonatolót a VIII. században élő Paulus diaconust, a X. században élő Landulfust.²⁾ Még a XII. század elején élt Ekkehard és Gembloursi Siegbert nagy műveit sem ismerte. Mert, egyebet nem említve, mindezek Atilla nagy csatáját helyesen a katalaunumi mezőkre teszik, holott a hun krónika valami belnideri vagy belvidi, Lyon és Toulouse közt fekvő mezőt emleget. Vagy, a mi még világosabb, ha a hun krónika szerzője ismerte volna Jordanes művét, akkor tudná, hogy Atilla fiait Ellaknak, Irnáknak és Dengezichnek vagy Dintziknek hívták és nem adna nekik Aladár és Csaba költött neveket.

Ellenben nagyon is használta a hun krónika szerzője a XII. század végén élt Viterbói Gottfried volt császári jegyzőnek 1185—1191-ben írt műveit: »Speculum regum«, »Memoria saeculorum« és »Pantheon« nevűeket, nemkülönben a hozzáfűzött magyarázatokat (commentarii). Így mindjárt a Speculum regumhoz írt magyarázatban megtaláljuk a Jordanes állításától annyira eltérő Belnider nyitját. E magyarázat mondja, hogy Atilla nagy csatája a valóban Lyon és Toulouse közt eső Alvernia (később Auvergne) tartományban történt.³⁾ Alvernia szóból, ferdítés útján, az *al* szócska kiesése által, nagyon könnyen előállhatott a Belvid vagy Belnider helynév, de Catalaunumból sohasem.

Viterboi Gottfried műveiben találta a hun krónika szerzője a Rheims feldúlásáról és Szent Orsolya (11 ezer szűz) meggyilkolásáról szóló meséket⁴⁾, mert azok Jordanistól kezdve Siegbertig bezárólag ismeretlenek.

Továbbá a régi írók következetesen »aruspices«-eknek hívják azon jósokat, a kik a catalaunumi mezőn Atillának a

¹⁾ De Gothorum origine et rebus gestis.

²⁾ Régebben Historia Miscella, V. ö. Monumenta Germaniae. Auctores antiquissimi. II. k.

³⁾ Monumenta Germaniae. Scriptorum XXII. 85—86.

⁴⁾ U. o. 188.

belekből jövendölgettek, csak Viterboi Gottfried változtatta át e szót az ő korában jobban ismert »fitones«-ekre¹⁾, s íme a hun krónikában azt olvassuk, hogy Atillát, ha nem is a nagy csatánál, de legalább Aquileia ostrománál »fitones«-ek környezik. — Különösnek tetszik talán az is, hogy a hun krónika a mai gibraltári szorost nem »farus« vagy »strictum Sibilie«-nek, hanem »brachium Sibilie«-nek hívja (»de urbe Sibilie fugit in Maroquiam brachio Sibilie transpassato«). Csakhogy Viterboi Gottfried egyik jegyzetében erre is rátalálunk. — Ő mondja ugyanis »Farus Sibilie modicum brachium maris.«²⁾

De nemcsak egyes szavak, hanem egész mondatok összehasonlítása is azt bizonyítja, hogy a hun krónika szerzője előtt Viterboi Gottfried könyvei feküdtek. Állítsuk csak egymás mellé Jordanis, Viterboi Gottfried és a hun krónika elbeszélését Atilla jelleméről és alakjáról:

Jordanis.

Vir in concussionem gentium natus in mundo, terrarum omnium metus, qui, nescio, qua sorte terreat cuncta formidabili de se opinione vulgata. Erat namque superbus incessu, huc atque illuc circumferens oculos, ut elati potentia ipso quoque motu corporis appareret, bellorum quidem amator, sed ipse manu temperans, consilio validissimus, supplicanti- bus exorabilis, propitius in fidem semel receptis, forma brevis, lato pectore, capite grandiori, minutis oculis, rarus barba canis aspersus, simo nasu, teter colore originis suae signa restituens.³⁾

Gottfried.

Iste est Atilla metus orbis, flagellum Dei, superbus incessu, oculos *furiosos* circumferens, amator belli, manu propria *temperatus*, consilio validus, supplicanti- bus exorabilis, propitius cunctis in fide receptis, forma brevi, pectore lato, minutis oculis, capite grandiore, rara barba canitie aspersus, simus naso, colore tetro.⁴⁾

Hun krónika.

Atilla ... metus orbis, bis et flagellum Dei, colore teter, oculis *furiosus*, pectore lato, elatus incessu, statura brevis, barbam prolixam cum Hunis deferebat, audacie quidem *temperatae*, astutissimus in preliis ac sollicitus, fortitudinis competentis suo corpore habebatur.⁵⁾

Szemmelátható ebből, hogy a hun krónika szerzője az aláhuzott szavakat (metus orbis, flagellum Dei, furiosus, tem-

¹⁾ Mon. Germ. SS. XXII. 188. — ²⁾ U. o. 85.

³⁾ Caput XXXV.

⁴⁾ Monum. Germ. XXII. 188.

⁵⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 60. 61. Podhráczky: Chronicon Budense. 18.

peratus) csakis Viterboi Gottfriedtől kölcsönözte, mert azok Jordanisnál és követőinél elő sem fordulnak.

S ha már egyszer rajtakaptuk a hun krónika szerzőjét, hogy külföldi történetíró műveit használta, folytassuk csak a kutatást, egyéb történeti művekkel való egybevetést!

Híres s mivel egészen iskolai czélokra készült, roppant elterjedt mű volt a középkorban Troppai Mártonnak (Martinus Oppaviensisnek) »Chronicon Pontificum Imperatorumque« cz. könyve s mivel ezt a szerző IV. Kelemen pápának ajánlotta, biztos, hogy az 1265—68. évek közt készült.

Állítsuk már most egymás mellé Viterboi Gottfried, Troppai Márton és a hun krónika elbeszélését az alverniai (belnideri) helyesen a cataaunumi csatáról:

Gottfried.

Athila ... ad delendum Romanum imperium se convertit. Patricius vero, Romanorum capitaneus congregavit Burgundiones, Saxones, Francos et fere omnes fortissimos occidentis, cum quibus Athilam in Aluernia superavit et cesa sunt utrobique centum octuaginta milia tantunque sanguis effusus est, quod corpora mortuorum trahebat. Athila victus maiorem exercitum congregavit. Aquilegiam destruxit, Veronam, Vincentiam, Mediolanum, Parisius et pene omnes civitates Reni delevit et Galliam pene totam devastavit.¹⁾

Troppai Márton.

Attila ... fultus ... fortissimarum gentium, quas sibi subiugaverat, presidio, ad demolendum Romanum imperium contendit. Fueruntque cum Romanis Burgundiones, Franci, Saxones et pene populus occidentis conveneruntque in Alvernia. *Et primum quidem regem Burgundie* occurrentem sibi prostravit. Demum in bello adeo acriter pugnatum est, qualiter vix unquam in aliqua ante invenitur historia. Cesa sunt autem ex utraque parte centum octuaginta millia hominum, tantusque sanguis effusus est, ut modicus, qui ibi latebat rivulus, *de sanguine torrens effectus traxit cadavera mortuorum.*²⁾

Hun krónika.

Ditricus de Verona ... homagium Ethele et Hunis fecisse perhibetur. Suggestis regi, ut invadere debeat regna occidentis. Cuius quidem consilium amplectendo ... Renum Constantie pertransiit. Abinde vero Renum inferius descendendo rex Sigismundus apud Basileam cum ingenti exercitu suo convenit, quem devincens cum impetu, suo fecit imperio obedire ... Interea regem Ethelam Romanorum patricius, Ecius, cum decem regibus Occidentis inuasit ex abrupto ... Inter utrosque exercitus a mane usque ad noctem in campo Belnider prelium est commissum. Erat enim inter utrosque exercitus fluvius discurrens tam parvus, ut si capillum in ipso quis iactasset fluvii plano, cursu vix poterat inferius removeri. Prelio autem confecto animalium sanguine et humano *talis torrens efficitur ut aurigam cum curru introtraheret et armatos ...* Istud ergo prelium ... omnibus preliis huius mundi ... per veteres maius esse perhibetur.³⁾

¹⁾ Monum. Germ. SS. XXII. 85—86. (Speculum regum).

²⁾ Mon. Germ. SS. XXII. 454.

³⁾ H. Hung. Fontes. Dom. II. 62—63. Podhráczky: Chronicon Budense 20—21.

Nyilvánvaló ez egybevetésből, hogy a hun krónika szerzője Troppai Márton művét használta, először azért, mert a csatamezőn nyújtózkodó csermelyről Troppai Márton mondja, hogy száguldó, holttesteket ragadó patakká vált a kiontott vértől, ellenben Gottfried nem s másodszer azért, mert a burgundi király előzetes legyőzését csak Troppai Márton szúrta közé a hadjárat leírásába, Gottfried pedig sehol sem említi. Már pedig szemmel láthatjuk, hogy a hun krónikában Troppai Mártonnak mindkét nagyítása benne van.

Ha Atilla és Leó pápa találkozásának leírását a három szerző műveiből összehasonlítjuk, ugyanezen eredményre jutunk.

*Gottfried.**Troppai Márton.**Hun krónika.*

Atila de Liguria tendit Romam. Cui Leo papa longe occurrit et, ne Urbi noceat, precibus impetravit. Illud etiam Atilam ab Urbis accessu maxime refrenavit, quod Alaricus, prior rex Gothorum, postquam Romam exspoliavit, subitanea morte decessit. His itaque de causis Atila frenum retro convertit et ad propria remavit.¹⁾

Hic Leo Atilam²⁾... personaliter adiit, ubi circa Padum morabatur et non solum Romanam, sed etiam totius Ytalie salutem reportavit. Et mirantibus omnibus barbaris, cur sic honorifice Atila contra consuetudinem Papam recepisset et in omnibus exaudivisset, respondit, quendam vultu terribilem pape astitisse et mortem sibi minantem, nisi Papam in omnibus exaudivisset. Unde statim de Ytalia exiens, in Pannoniam rediit.³⁾

Romani... Leonem, antistitem Romanum, ad Ethelam transmiserunt, petentes, ut exiret de finibus Lombardorum, propter quod ei et censum persolveret et gentem darent, quam vellet... Conveniunt in campo ante Ravennam locuturi. Dumque in equis uterque mutuo loquerentur, graveque regi videretur admittere, quod Romani postulabant, contigit Ethelam sursum aspicere superque caput suum in aëre hominem pendere gladium tenentem versatilem, qui caput eius auferre minabatur. Unde corde perterritus universas petitiones annuit Romanorum... et rediit in Pannoniam.⁴⁾

Viterboi Gottfried, mint látjuk, egész más dolgot beszél Atilla visszatérésének megokolására. A kivont karddal fenyegető emberről szóló látomást tehát a hun krónika szerzője Troppai Márton »Chronicon summorum Pontificum imperatorumque« cz. művéből vette.

A mily bizonyos már most, hogy Troppai e műve csak 1265—68 közt készült, épp oly bizonyos az is, hogy az ezt

¹⁾ Monum. Germ. SS. XXII. 187.

²⁾ Némely kéziratokban hibásan: Totila.

³⁾ Monum. Germ. SS. XXII. 418.

⁴⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 67—68. Podhráczky. Chronicon Budense 27—28.

használó hun krónikát csak 1268 után írták, még pedig nem is mindjárt 1269-ben, mert akkor még nem volt könyvsajtó, hogy egy Perugiában vagy Viterboban a pápának ajánlott könyv mindjárt Magyarországon is elterjedhessen.

2. Ki írta a hun krónikát?

E rejtvény megfejtésére nagy segítséget nyújtott nem régiben Csánki Dezső »Kéza« cz. értekezésével. Szerencsésen és világosan megállapította ő, hogy azon Kéza falú, a honnan Kézai Simon mester, Árpádkori krónikásaink másodika, IV. László király udvari káplánja származott, a fejérmegyei Bicskétől délre, Bicske és Ettyek közt állott.¹⁾ A nemzetségek történetéből magam is több dolgot tudnék e tétel még bővebb igazolására felemlíteni, de itt arra nincs idő, se tér, tehát csak egyre szorítkozom. Honnan van az, hogy Kézai, a többi krónikásokkal ellentétben, a Bajóti, később Nagymartoni család beköltözését oly terjengősen adja elő? honnan van, hogy II. András király 1221-iki Bajótra vonatkozó levelének tartalmát ismeri?²⁾ — Nézzünk a térképre, az megmagyarázza. Bajót Kézától egyenesen éjszakra 35 kilométernyire fekszik s így Kézai akár már gyerekkorában is megtanúlhatta a Bajóthiak származását, láthatta híressé tett czímerüket.

Ha a hun krónikát átfutjuk, azt vesszük észre, hogy szerzője hazánknak csak egyik részét, a Dunántúlt ismeri. Egyetlenegy dunabalparti, tiszamenti, temesközi és erdélyi város vagy falu neve nem fordul elő benne. Ha még jobban vizsgáljuk az ő helyrajzi ismereteit, azt látjuk, hogy Veszprém és Sabarián kívül, a melyeket egyházi állásánál fogva személyes tapasztalat nélkül is ismernie kellett, említi Ó-Budát, Százhalmot, Tárnokvölgyet, Keveaszót, Szönyt és Bánhidát. A nemzetségek közül pedig ismeri az Érd, Szemény, Kadar (-Kalász) és Zovárd nemzetségeket. Ezek is mind dunántúliak, vagy legalább Dunántúl is birtokosok. Neveze-

¹⁾ Századok. 1903. 885—890.

²⁾ V. ö. Hist. Hung. Fontes Dom. II. 95—96. II. és Fejér Cod. Dip. III/1. 317—19.

tesen a Zovárd nemzetség bírta a Bajót körül eső Lábatlan, Mogyorós, Bajna falvakat és éppen Kézai korában, 1275-ben kapta a komárommegyei Szőny nyugati felét.¹⁾ — Ha már most természetes, hogy Kézai a jövevény nemzetségek közül legtöbbet tud a Bajóthiakról (Nagymartoniakról), mert azok szülőföldjéhez közel laktak, épp úgy nagyon érthető, hogy a hun krónikában ugyanazon Kézai legjobban dicsőíti a Zovárd nemzetséget, legjobban ismeri a Tárnok- és Kajászó-völgyet, hiszen Kézai éppen a Tárnok- és Kajászó-völgyek közt eső Kézán született és Budán a királyi udvarban szolgált.

Nem kell tehát valami nagy mesterség annak kitalálásához, hogy a *hun krónikát senki más nem készítette, mint maga Kézai Simon mester*. Hiszen, mint láttuk, a hun krónika éppen az ő korában 1268 után készült, helyrajzi és nemzeti adatai Kézai születéshelyével vágnak egybe s az egész hun krónika először is az ő művében olvasható. Még csak idő sem volt rá, hogy előtte más elkészítse, ő meg attól ellopja vagy középkoriasan szólva, átvegye.

Megismertük ekként a hun krónika szerzőjét. Nem kell valami sejtelmes, régen élt, ős-szellemekkel társalkodó tudós után kalandoznunk. Előttünk áll, ismerjük korát, állását, születéshelyét, ismeretkörét, bátran kérdehetjük tehát tőle, tudott-e ő valamit a régi, magyar honfoglalás előtti dolgokról? s egyáltalában felért-e emlékezete az V—VI. századba.

3. Látt-e vagy jó forrásból tudta-e a hun krónika szerzője a leírt dolgokat?

Látni kétségtelenül nem látta Kézai, a hun krónika szerzője, a hun krónikában mesélt dolgokat. Ő művét 1282-ben írta, Atilla pedig 453-ban meghalt. Nyolcz század választja el tehát Kézait Atilla korától.

De legalább tudta-e, jó forrásokból merített-e, mikor a hun dolgokat írta?

Hogy e kérdésre jól felelhessünk, két részre kell osztanunk Kézainak a hun dolgokról való elbeszéléseit.

¹⁾ Karácsonyi: Magyar nemzetségek. I. 429. II. 278—280. III. 150—153.

Ezek egy részét, mint fentebb kimutattuk, Kézai Viterboi Gottfriednek és Troppai Mártonnak könyveiből merítette. Már Viterboi Gottfried és Troppai Márton műveiben is óriási tévedések fordulnak elő, de Kézai még tódítja azokat, s ha kell, átalakítja, mert Atillának, szerinte, mindenütt győznie kellett. Így pl. Viterboi Gottfried az Atillától elpusztított városokként ezeket sorolja fel: Aquileja, Verona, Vicenza (Vincentia) és Milanó.¹⁾ Troppai Márton ezekhez Brixiat, Páviát (Ticinum), Bergamót (Pergamo) toldja hozzá.²⁾ Kézai már végigszáguld egész Olaszországon és a már felsoroltakon kívül Concordiát, Pádovát, Trevisót, Alessandriát és Ferrariát is Atillával romboltatja le. — Szent Leó pápa követségét Troppai Márton úgy beszéli el, hogy Atilla a pápa mellett álló, kivont karddal rettentő alakot látott.³⁾ Ellenben Kézai lóra ülteti mind a pápát mind Atillát, és azt beszéli, hogy az a rettentő, kardos férfiú a pápa feje felett lebegett. Tudvalevő az is, hogy Atilla a catalauni véres csatát elvesztette, csak Kézai nem törődik azzal, hanem megteszi Atillát győztesnek.

Ha már most Kézai nem szabja az ő írását a külföldi szerzők tudósításaihoz, ha nem törődik azok ellenkező értesítéseivel, hanem tetszése szerint alakíttatja, tódítja azokat, mennyivel bátrabban, vagy helyesen szólva, vakmerőbben mesél azokról a dolgokról, melyeket csak ő talált ki, vagy valamegyik helyről, személyről itt-ott hallott!

Kézainak a külföldi forrásokban nem található elbeszélései ezek:

1. a potentianai és tárnokvölgyi csaták,
2. a cesummauri ütközet,
3. a Miramammona ellen küldött sereg sorsa
4. a ravennai főpap tanácsa és megöletése,
5. Zovárd délolaszországi hadjárata,
6. Csaba és Aladár küzdelme,
7. a székeltek eredete.

Honnan szedte ő ezen dolgokat?

¹⁾ Monum. Germ. XXII. 85—86.

²⁾ Monum. Germ. XXII. 418.

³⁾ U. o.

Már fentebb, a hun krónika korának meghatározásánál láttuk, hogy Kézai előtt a történet gerincze, az időrend semmi. — A hibásan Miramammonának nevezett mór khalifa (vagy szerinte szultán) megfutamodása és a sevillai (most gibraltári) tengerszoroson való átkelése 1212-ben történt s Kézai egész nyugodtan áteszi azt 451-re.

Ha a másik külföldi, állítólagos eseményt (valójában mesét), a ravennai érsek dolgát vizsgáljuk, megint csak oda jutunk, hogy Kézainak nagyon kurta az emlékezete s éppen nem ér fel messzire.

»Ezután Ravennához érkezvén (Atilla) — írja Kézai — az arianusok főpapja, a ki az apostoli szék ellenében e városban felemelkedék és 12, az ő felekezetéhez tartozó kardinálissal, bőséges kincsekkel birt, a polgárok tudtán kívül a hunokat titkon beeresztette a városba. Ezekkel aztán a város lakosságának nagyobb részét tevő katolikusokat leölette. Megígérte továbbá Ethelének, hogy ha az ő pártjához csatlakozik és a keresztényeket üldözi, hadseregének fáradsága és költsége nélkül uralma alá veti Róma városát, egész Olaszországot és Afrikát.«¹⁾

Első átolvasásra látható, hogy irtóztató, ádáz gyűlöletet tételez föl e helyütt Kézai a ravennai érsek és a római pápa között. Csoportos gyilkolás, hazaárulás e gyűlöletnek gyümölcse. Hiszen voltak félreértések, viszályok a ravennai érsekek és a pápák közt, noha nem Atilla idejében, hanem csak 553 óta, de oly gyűlölséges, egymás vesztére törő harc csak egyetlen egyszer fordult elő, az 1080—87. években. 1080-ban emelkedék fel Guibert ravennai érsek ellenpápául, csak ez nevezett maga mellé kardinálisokat, ez ment IV. Henrikkel 1083-ban Róma ostromára s koronázta meg ott VII. Gergely pápának csaknem szemeláttára a katolikusoktól kiközösített IV. Henriket császárrá! — Viszont VII. Gergely és utódai Guibertet érsekségétől, püspöki rendjétől megfosztottnak, a kath. egyházból kirekesztettnek jelentették ki.²⁾ Világos tehát, hogy Kézai e helyütt 1080—87-iki állapotokat helyezett át 452-re.

¹⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 67.

²⁾ Rapaics Rajmond: Egyetemes egyháztörténelem II. kötet. 221. 226—28. ll.

Jogosan élhetünk ennél fogva a gyanuperrel Kézainak többi, hazánk földéhez kötött elbeszéléseivel szemben is. — Birálgassuk csak meg azokat is.

Azt meséli Kézai, hogy Atilla halála után a hunok egy része Atillának Csaba nevű, Honorius görög császár leányától született fiát, másik része pedig Kremheld német fejedelem-asszonytól származott fiát, Aladárt választotta fejedelemmé. Csaba legyőzése után Görögországba nagyatyjához, Honorius-hoz futott. Ez le akarta ott telepíteni Csabát, de nem maradt, hanem Scithiába ment.

Ez elbeszélésben a következő nagy baklövések vannak: Honorius nem volt görög császár, hanem Ravennában lakó nyugat-római császár. Meghalt 423-ban, 20 évvel Atilla halála előtt. Leánya nem volt, tehát unokája se lehetett. Egyáltalában csak 800 után kezdték, de akkor is csak a nyugati írók a bizanczi császárt *imperator Grecorum*-nak nevezgetni, mert 476-tól 800-ig nem is volt más *imperator*, mint a bizanczi.

Mindjárt tehát az »*imperator Grecorum*» említéséből következik, hogy Kézai elbeszélésének magvát a 800-ik év után kell kutatni. Ha pedig 800 után keressük azt az eseményt, a melyet Kézai Atilla korára áttett, mindjárt eszünkbe jut, hogy királyaink közül csak I. Gyécsének volt görög neje s hogy e I. Gyécsének ép oly két egymásra törő fia volt: Kálmán és Álmos, mint akárcsak Aladár és Csaba. Hogy a hasonlóság teljes legyen, Álmos, a görög nőtől származható királyfi, épp úgy csatát, mindent veszt, épp úgy menekül Görögországba, mint akárcsak Csaba.¹⁾

Ki nem látja ebből, hogy Csaba története tulajdonkép Álmos sorsát festi. Lentebb, Kálmán uralkodása alatt, nem is szól Kézai egy szót sem Kálmán és Álmos viszálykodásáról, mert, a mit tudott, azt változtatott nevekkal elmondta Atilla fiairól szóltaiban.

Ennek nyomán bátran össze lehet hasonlítani a hun krónika egyéb elbeszéléseit is a magyarok történeteivel és megtaláljuk, hogy honnan szedte Kézai az állítólagos hun csatákat és eseményeket.

¹⁾ Pauler: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. k. 172., 263., 273., 279., 292.

E szerint Macrinus, a kinek a német Detre segítségére jön, senki más, mint az 1046-iki Péter király. Ő 1046-ban már csak hűbérese s így mintegy helytartója volt a római (német) császárnak. Őt, az ó-budai prépostság alapítóját,¹⁾ lepték meg 1046-ban Buda környékén a magyarok, épp úgy, mint Macrinust Potentiana mellett, ő harczolt kétségbeesetten a Tárnokvölgyben, hisz épp e Tárnokkal szomszédos Zámorban fogták el.²⁾ — A cesummauri (zeiselmauri) győzelem Aba Sámuel 1042-iki, hadjáratát ábrázolja, a kremheldi csata pedig nem egyéb, mint az 1046-iki Szent Gellért vértanúságával végződő, borzasztó öldöklés.³⁾ Zovárd olaszországi hadjáratának is megtaláljuk valódi képét, de nem 452-ben, hanem 922-ben s ez esetben még a magyar sereg vezérének neve: Szalárd is meglehetősen egyezik Kézai Zovárdjával.⁴⁾

Így magunk előtt látjuk Kézai forrásait. Látjuk, hogy ő elbeszéléseit mind vagy külföldi írókból merítette, vagy pedig a magyarok X—XII. századi történetéből, olykép, hogy a magyarok tetteit, néha személyeit is 5—6—7 századdal előbbre helyezte át. Ennélfogva kénytelenek vagyunk beismerni, hogy az ő tudása nagyon gyarló, az időrendhez való ragaszkodása semmi s a mi fő, emlékezete nem ér fel Atilláig, sőt még az avarokig sem. — E borzasztó hibákhoz járul még az ő rettentő hiszékenysége. Egész komolyan elfogadja pl. azt a bolond gondolatot, hogy a spanyolok Atillának odatelepedett és hun nyelven Spanoknak hívott kapitányaitól kapták nevüket.

Kérdjük már most azt, a mi ez alkalommal ránk nézve legégetőbb, kérdjük: tudhatott-e és tudott-e Kézai (a hun krónika szerzője) valami biztosat, vagy legalább megközelítőleg biztosat a székelyek eredetéről?

Már kora és születéshelye is teljesen kirekesztik azt a gondolatot, hogy ő tudott volna valamit a székelyek eredetéről. Kézai (a hun krónika szerzője) dunántúli ember volt, a Tisza mentén s még inkább Erdélyben teljesen járatlan. Az ő korában a Dunán túl már nem voltak régi, eredeti foglal-

¹⁾ Századok. 1897. 291—97.

²⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 158.

³⁾ U. o. 156—157.

⁴⁾ Pauler: A magyar nemzet tört. Szent Istvánig. 56—57.

kozásukban maradt székelyek s hisz már az erdélyiek is átalakulóban voltak. Erdélyiek székelyekkel csak egy esetben, rövid időre találkozhattak a hódítási csatában, s így bő tudomást eredetükről akkor sem szerezhetett, ha csakugyan részt is vett e csatában!

Mi az oka tehát, hogy Kézai mégis ír a székelyekről? Azon annyiszor igazolt szokása, hogy ő a magyarok tetteit helyezi át Atilla korára, megfelel e kérdésre. — Hallott a székelyekről is valami nevezetes, de nem oly régi dolgot s ezt Atilla idejére áttéve, megvolt a székelyek eredete.

Már itt is megmondhatnók, mi volt az a nevezetes, Kézaitól annyira megvénített esemény, de nem akarunk elébe vágni további fejtegetéseinknek, annál kevésbé, mert ez esemény így, a többi bizonyítékok közül kiszakítva, nem volna oly meggyőző hatású.

Azt azonban kétségtelen valóságként kimondhatjuk itt is, hogy a hun krónikát a székelyek eredeténél úgy félre kell vetni, mintha sohasem olvastuk volna. — Mihelyt egyszer vele alkudozásra lépünk, mihelyt azt gondoljuk, hátha mégis tudott valamit a szerzője a székelyek eredetéről? biztosan verembe visz bennünket.

B) Az oklevelek megrostálása.

A székelyek eredetére fényt vetnek a régi, 1350 előtti oklevelek. De hozzá kell tennünk, hogy csak a valódi, hiteles oklevelek.

Éppen az volt eddigelé a baj, hogy nemzeti hiúságunktól elragadtatva, minden, székelyekre vonatkozó levelet bírálat nélkül, örömmel fogadtunk (még annak az ostoba férczelménynek, a csiki székely krónikának is hányan hitelt adtak!). — Pedig a tiszta búza közt is akad konkoly. A székelyekre vonatkozó oklevelek közt meg éppen sok van hamis.

A Székely Oklevéltárban közölt, 1350-ig terjedő levelek száma 67. Kimaradt az Oklevéltárból egy 1235-iki s a telegdi főesperest említő levél.¹⁾ Ezzel együtt van 68.

¹⁾ Theiner : Monum. Hungariam s ill. I. 139.

Ezek közül először is hamisak azon levelek, a melyek a székelyeket a milkai (milkovi) püspökség híveiként tün-
tetik fel.

1450-től kezdve mozgalom indult meg hazánk délkeleti részein, hogy Brassó városában püspökség alapíttassék. A cél jogos és helyes volt, de ellene óriási akadályok gördültek. Azt gondolták ekkor, hogy sokkal könnyebben célt érnek, ha azt állítják, hogy nem új püspökséget kérnek, hanem csak az elpusztult milkai püspökség helyreállítását óhajtják s kimutatják, hogy ennek hatósága valaha a Barcaságra és a székelyek egy részére terjedt ki. E végre aztán a XV. század második felében és a XVI. század elején hamis okleveleket gyártottak.¹⁾

Ezekhez tartozik azon, 1096-ra tett, de a XVI. század elején szokásos latinsággal írt levél, a melyben a milkai püspök a székelyeket keresztes hadjáratra szólítja fel.²⁾ Ilyen továbbá azon 1228 tájára tett levél, a melyben Detre kún püspök csiszolt latin nyelven buzdítja a székelyeket, hogy ne törődjenek püspökségük nevének (a milkainak kúnra való) megváltoztatásával.³⁾

A hamis oklevelek második fajtáját a székely várakat emlegető koholmányok teszik. Ezek a XVIII. század második és a XIX. század első felében készültek Benkő József és gróf Kemény József keze által. Ilyenek a kézdi-szentléleki várról szóló, 1251-iki és 1271-iki évszámmal koholt levelek,⁴⁾ továbbá az 1301-ikinek írt s az oláhfalusiaknak Udvarhely várához való kötelezettségeit rendező levél.⁵⁾ Ez utóbbi éppen abból a másolatgyűjteményből való, a melyből az állítólag Székelynéz nevű őrtornyot említő, kézzelfogható hamisítványt közölték,⁶⁾ de meg különben oly kései latinsággal, (pedestria servitia,

¹⁾ Magyar Sion. 1867. évf. 408—415.

²⁾ Székely Oklevéltár. I. k. 1. l.

³⁾ U. o. 6. l.

⁴⁾ Székely Okl. I. 8. 17. V. ö. Tagányi derék értekezését Kemény J. hamisításairól. Századok. 1893. 54—55.

⁵⁾ Székely Okl. I. 29—31.

⁶⁾ V. ö. u. o. 62—63. és Karácsonyi: A hamis oklevelek jegyzéke. 38—39. ll.

titulus iuris subsistibilis) él, a minőt a XVIII. század előtt Magyarországon nem használtak.

Hamis az 1343-ra tett s az erdélyi vajdát egyszersmind székely ispánnak író levél.¹⁾

Hamis végre az 1235-re tett levél, a mely a székelyeknek 1228-iki ispánjukról beszél.²⁾ Az bizonyos ugyan, hogy e levelet már a XIII-ik században elkészítették, de nem IV. Béla király udvarában. IV. Béla kancelláriája nem eshetett oly hibába, hogy az 1235-ik évet IV. Béla uralkodása *második* évének írja, hiszen alig koronázták meg.

A hamis levelek kirotálása után marad 61 igazi levél.³⁾ Csakhogy ezek közül csupán négy darab érinti egy kevéssé a tatárjárás előtt Erdélyben élt székelyeket. A tatárjárás után is, 1241—1301-ig szerfölött kevés, mindössze 19 olyan levelet ismerünk, a mely a székelyekre vonatkozik. A többi 37 mind az Anjou-korból származik, s ezekből már lehetetlen következtetést vonni a székelyek eredetére.

C) A jogi intézményekből vont következtetések ellenőrzése.

Sokan hajlandók a székelyeket külön nemzet maradványának tekinteni azért, mert hajdan oly jogi intézményeik voltak, a melyek legkönnyebben a külön nemzetből való származás által magyarázhatók meg.

Csakhogy, ha e jogi intézményeket kezdjük összehasonlítani az Árpád-kori, nagymagyarországi jogi intézményekkel, mindjárt nem találjuk azokat oly rettentően különösekknek, oly nagyon régiekknek.

Először is a régi székely jogi intézmények szintén ki voltak téve az emberi alkotások közös bajának: a *változásnak*.

¹⁾ Székely Okl. I. 7.

²⁾ Fejér: Cod. IV. I. 21—27. ll.

³⁾ Megjegyezzük, hogy 1350 utánra tett hamisítványok is vannak, (pl. az 1353-iki, továbbá az 1421-re tett 2 levél, az 1463-ra tett hadiszabály), de ezek kimutatása nem hozzánk tartozik. Nevezetes ferdtítés fordul elő a Kemény-féle másolatokból Szék. Okl. I. 38—41. ll.-on közölt oklevelekben. Mert ezek a bessenyőre magyarázható Biceniket mutatnak, holott az eredetiekben, mint azt Tagányi K. és Barabás Samu szíves értesítéseiből tudom, »Rutheni« (oroszok) szó áll!!

Mily réginek, az általános magyar jogtól mennyire elütőnek tartják pl. a fiúleányságot! Ez abban állott, hogy ha a székelynek nem maradt fia, csak leánya, ez fiú-leánynya s apja örökösevé lett. — Pedig e jogi intézményre az első adat csak 1555-ből ismeretes ¹⁾ s ha egy kissé feljebb haladunk, 1451-ben oly törvényre bukkanunk, a mely a fiúleányságról semmit sem akar tudni, hanem egész ellenkezőleg rendelkezik. »Quandocunque — mondja e törvény — duo fratres olim . . . in eorum hereditatibus Siculicalibus ab invicem fuerint divisi . . . eorum successores easdem hereditates . . . taliter possidere et tenere debeant: quod, quamdiu in aliqua eorum proximitatis linea heredes masculini sexus supervixerint, heredes feminini sexus in dominium huiusmodi hereditatum se intromittere non valeant.« ²⁾

Kétségtelen ebből, hogy a székely fiúleányság éppen nem régi, hanem előbb a székelyek is úgy örököltek, mint az összes magyar nemes nemzetségek. A régi magyar nemzetségi jog szerint is a kihalt nemzetségi ág után a másod-, harmad- sőt néha negyedízi fiúág örökölt. ³⁾ Sőt nemcsak a nemesek, hanem egyes, alsórangú társadalmi osztályok is kaptak engedélyt ilyennemű vagy megközelítő öröklésre. Pl. a győri vár szőlőműveseinek 1240-ben ezt a szabadalmat adja a király: »Statuimus, si quis ex ipsis fratrem uterinum habens, sine herede decesserit, non dicatur sine herede decessisse, sed frater eius pro filio . . . successores.« ⁴⁾

Továbbá a többi dolgokban is azt tapasztaljuk, hogy a XIV—XVI. századbéli jogi intézményekből nem szabad azt a következtetést vonni, hogy ez mindig, az előző századokban, kivált a tatárjárás előtt is úgy volt. Rettentően hirdetik némely történetíróink, hogy a Székelyföldön királyi hatalom nem volt s így a székelyek első foglalás jogán bírták volna földjeiket.

Ezzel szemben azt látjuk, hogy a régi székelyek egyenként és csoportonként egyaránt elfogadnak királvi adományo-

¹⁾ Székely Oklt. II. 120—21. ll.

²⁾ Székely Oklt. I. 163.

³⁾ Karácsonyi: Magyar nemzetségek. I. k. VII. 1.

⁴⁾ Hazai okmánytár. III. 6.

kat, mint pl. az egész Aranyos-széket s ez adományos földön ugyanazon jogi intézmények közt élnek, mint Maros- és Udvarhely stb. székekben.¹⁾ Ha tehát a székelyek egy része királyi adományból bírta Aranyos-széket, a többi része épp úgy királyi adománynyal kaphatta a többi székeket, bár az azokról kiállított adománylevelek nincsenek meg. S hogy nemcsak kaphatta, hanem királyi adománynyal kapta is a többi székelység földjét, azt elvitázhatatlanná teszi az, hogy a királyok még a XIV—XV. századokban is rendelkeznek a székely területek jó nagy részével.

Mert ha a Székelyföldön királyi hatalom nem lett volna, akkor nem szűkíthették volna meg a királyok a székelység területét, nem vehettek volna ki a székely közigazgatás alól egész falvakat. Ámde biztosan tudjuk, hogy a görgényi uradalom 1366-ban még a székelységhez tartozott,²⁾ azonban 1453-ban a király elajándékozta Hunyadi Jánosnak.³⁾ — A Kézdi-Vásárhelytől északra eső Peselnek falu 1364-ben még Kézdiszéki falú,⁴⁾ de később nemessé vált urai kivitték, hogy a király kivette a székely hatóság alól és Fehér megyéhez csatolta. — A Nagy-Küküllő mellett eső Sárd falu is, a pápai tizedjegyzék szerint, valaha a telegdi főesperességhez és így a a székelységhez tartozott,⁵⁾ tehát csak később szakadt el a székelységtől akként, hogy a király áttette Küküllő megyébe.

Rettentő nagyra vannak a székelység külön jogainak vitatói azzal, hogy 1324-ben a csiki székelyek kétszer is ellenmondottak annak, hogy Lak-Kászon nevű falut a király eladományozta. Íme világos jele annak, hogy a Székelyföldön székelytől bírt jószágot elajándékozni nem lehetett!

Nem akarom ennek ellenébe vetni azt, hogy a király, a székelyek ellenmondásának daczára, harmadszor is elrendelte

¹⁾ Székely Oklt. I. 21—23.

²⁾ Nagy Lajos 1366. jún. 20-iki levelét így keltezi: »Date sub castro Gurgen in terra Siculorum nostrorum«. Anjou-kori Dipl. Emlékek. II. 650.

³⁾ Századok. 1883. 331.

⁴⁾ Székely Oklt. III. 16. V. ö. Monum. Vaticana Hungariae. S. I. 4. I. 105., 114.

⁵⁾ Mon. Vaticano Hung. S. I. 4. I. 115.

a megajándékozott Aporfia Sándornak a lakkászoni birtokokba való beiktatását;¹⁾ nem vitatom azt sem, hogy a Kászoni-patak jobb partján jelentékeny terület később az Aporok nemesi birtoka s így éppen ezt jelenthették a lakkászoni birtokok ellentétben a balparton eső székely-kászoni földekkel, hanem csak azt a kérdést vetem föl, hogy a székelyek kétszeres ellenmondó jogából következik-e a királyi hatalom kirekesztése? következik-e az, hogy ők földeiket honfoglalás jogán a királytól függetlenül bírták?

Előveszem a királyoktól egyes társadalmi osztályoknak osztogatott kiváltságleveleket és látom, hogy 1240-ben a bakonyi ispán nem tudja átadni a máncskeresztúri kápolnának a királytól kijelölt földeket egyrésről a királyi szakácsok, másrésről a királyi ardók (erdőővők) ellenmondása miatt s így másutt adja ki a földeket.²⁾ Vajjon ez ellenmondásból szabad-e következtetni, hogy a királyi szakácsok és ardók földjei nem tartoztak a királyi hatalom alá? következik-e, hogy ezek külön nemzetsből származó honfoglalók? Nem tudjuk-e, hogy a királyok azért e szakácsokat, ardókat földestől, mindenestől odaajándékozhatta és a XIV. században oda is ajándékozta egyes főuraknak.³⁾

Még valamivel feljebb megyek és az erdélyi (nagyszabeni ispánsághoz tartozó) szászoknak adott kiváltságok közt ezt is olvasom: »Volumus etiam et regia auctoritate precipimus, ut nullus de iobagionibus nostris villam vel predium aliquod a regia Maestate audeat postulare. Si vero aliquis postulerit, indulta eis libertate a nobis, contradicant.«²⁾

A szászoknak is teljes joguk volt tehát az ellenmondásra, ha valaki királyi adomány alapján valamelyik földdarab vagy falu birtokába be akart ülni. Csakhogy ez ellenmondás joga éppen nem a királyi hatalom kirekesztésében, vagy a honfoglalásban gyökeredzett, hanem a királytól nyert kiváltságban.

¹⁾ Székely Oklt. I. 42—43.

²⁾ A bakonybéli apátság története. I. 287—88. Wenzel: Árpád Okm. II. 111—13.

³⁾ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. 35.

Az ily ellenmondás éppen nem szünteti, hanem megfordítva, fenntartja a királyi hatalmat az illető föld felett s nem engedi, hogy az a föld nemések kezére kerüljön s a király egyenes rendelkezése alól kiessék.

A székelek mindenesetre kedvesebb emberei voltak az Árpádkori királyoknak, mint a szászok. Nagyon természetes tehát, hogy ők is megkapták azon kiváltságot, hogy a már egyszer nekik adott föld eladományozása esetén ellenmondhasanak. Ámde ebből épp úgy nem következik az ő birtokaiknak más, külön, honfoglaláson alapuló joga, mint a hogy a szászok hasonló joga nem bizonyítja az ő honfoglaló s királytól független voltukat.

Az, hogy a székelek még a XVI. század elején is nemek és ágak szerint osztogatták örökségeiket és tisztségeiket, csupán kedvező körülmények közt megtartott régiség, de nem valami külön, a Királyhágón innen teljesen ismeretlen jogi intézmény. 1253-ban a királynak lovászpatonai bohárai (bucharii, kádárai) közül az egyik »*terras, sylvas et foeneta iuxta lineam consanguineitatis*« vette ki atyafiaitól. Bár a birtokosztályt később megsemmisítették s birtokát telkek szerint szétosztották,¹⁾ mégis annyi kiviláglik az ő követeléséből, hogy a »*linea consanguineitatis*« vagyis nemek és ágak szerint való osztály Dunántúl sem volt ismeretlen. 1251-ben a Tomaj nemzetség úgy egyezett meg, hogy az abádi rév jövedelme 1251. Szent Jakab napján I. Pelbárt ágáról II. Dénes (nádori) ágára szálljon át s ez birja három évig.²⁾ A jövedelmeknek ágak szerint való felosztását szükség esetén másutt is kitalálták.

Valamint tehát a székelj tájszólásban fennmaradtak és némileg ma is járatosak egyes oly szavak pl. bütü, czáp, elve, kabola, a melyek valaha az egész országban járatosak voltak,³⁾ épp úgy elszigeteltségüknél fogva a székeleknel tovább fennmaradtak egyes Árpád-kori jogi intézmények. De, a mint a régi szavakat hallva, vakmerőség és valódi megtévesztés volna azt

¹⁾ Fejér. Cod. Dip. VII/1. 298—99.

²⁾ Hazai Okm. VI. 61. l.

³⁾ V. ö. az idézett szavakra nézve: Magyar Oklevél-Szótár 100., 101., 185—86., 435. ll.

mondani, íme tehát a székelyek nyelve különbözött a nagy-magyarokétól, épp úgy egyes náluk fennmaradt jogi szokásból nem szabad és nem lehet az ő külön nemzetből való származásukra következtetni. Abból csak annyi következik, hogy az a jogi szokás megvolt a régi magyaroknál a székelyeknek Erdélybe való települése előtt.

Még a székely önkormányzat sem mutat valami külön nemzetiségre. Először is főtisztviselőiknek, a székely ispánoknak és alispánoknak kinevezéséhez semmi közük sem volt.¹⁾ A kisebb tisztviselők választására pedig szívesen adtak királyaink engedélyt a csupán magyarokból alakult társadalmi osztályoknak is. Így kaptak kiváltságot Győr vár szőlőművesei arra, hogy falubirájukat maguk választthassák és a megyeispán ne mondhasson felettük ítéletet egyedül, hanem csak a várjobbágyok közbejöttével.²⁾

A hadi szervezetre vonatkozó maior exercitus (hadnagy) és primipilus (lófő) szavakat is sokkal előbb megtaláljuk a Királyhágón innen, mint a székelyeknél. A maior exercitus a szalai várjobbágyok közt már 1263-ban előfordul,³⁾ sőt a krasznai várjobbágyokat már 1219-ben Ruben, maior exercitus vezérli,⁴⁾ ellenben a székelyeknél csak 1324-ben találunk ilyet.⁵⁾ A híres primipilusok neve a székelyeknél csak 1407-ben kerül elő,⁶⁾ holott a komáromi várhoz tartozó, Örsön lakó várjobbágyoknak küldötte már 1218-ban »Mour primipilus«.⁷⁾

Mit szóljunk a székelyek azon kiváltságához, a melyet egyik történetírójuk így fejezett ki: »A székelyek sem a királynak, sem senki másnak semminemű adófizetéssel vagy szolgáltatással nem tartoztak, csak bizonyos ünnepélyek alkalmával voltak kötelesek a királynak mintegy önkéntes ajándéku minden telek után egy-egy ökröt adni«⁸⁾

¹⁾ V. ö. Székely Oklt. 136—37., 211. l.

²⁾ Hazai Okm. III. 3—6.

³⁾ Wenzel: Árp. Okm. VIII. 74.

⁴⁾ Karácsonyi-Borovszky: A váradi tüzesvaspróba-lajstrom. 239. l.

⁵⁾ Székely Oklt. I. 42.

⁶⁾ U. o. 102.

⁷⁾ Knauz: Monumenta eccl. Strig. I. 219.

⁸⁾ Szabó K. Régi székelység. 187.

Előveszem a fent megrostált 61 régi és igazi oklevelet s mindjárt a legelsőben azt látom, hogy az erdélyi püspök nem mond le a székelyektől fizetett tizedről még az esetben sem, ha azok a Barcaságra költöznek.¹⁾ Nézem a későbbi leveleket s látom, hogy a székelyek tizedet fizetnek még 1466-ban is,²⁾ pedig akkor már az ország rendes nemesei attól mentesek. Előveszem a székely ispánnak legrégibb s a maroszéki székelyekhez 1321-ben írt parancsát s azt olvasom, hogy követeli tőlük a neki járó szokásos jövedelmet (*iura nostra de vestri medio nobis, ut moris est, provenire debentia*).³⁾ Ha már most fizettek a régi székelyek a király tisztviselőjének, mennyivel inkább kellett adózniok a királynak! S mindjárt látni fogjuk, hogy bőven adóztak is.

Mit mondjunk tehát a székelyek állítólagos adómentességére mást, mint azt, hogy nevetséges volna az egész állítás, ha nem volna másrésről annak bizonyítása és vitatása oly roppantul szomorú. Mert valóban szomorú, hogy a Benkő- és Kemény-féle XVIII—XIX. századbéli hamisítványok annyira meg tudták vesztegetni történetíróink szemét, ítéletét, hogy ők maguk is hirdetőivé váltak a meséknek s a XVI. századbéli állapotokat ősrégieknek vitatva, táplálták ugyan a nemzeti hiúságot, de megakadályozták a történeti igazság felderítését.

Mindent egybevéve tehát a székely jogi állapotok és intézmények vagy nem oly régiek, vagy nem oly különösek, hogy azok a székelyeknek más, régibb nemzetből való származását igazolnák. A székely jogi intézmények csak 1270 után kezdenek jelentkezni, még pedig nem a megállapodás, hanem a fejlődés, változás fokán. S ha valamelyik jogi intézményről nem is tudjuk kimutatni, hogy 1270 után keletkezett, vajjon mi következik abból? 1001-től 1270-ig rengeteg idő folyt le, roppant sok jogi intézmény keletkezhetett, keletkezett és erősö-

¹⁾ Székely Oklt. I. 3—4.

²⁾ U. o. 203—4.

³⁾ Székely Oklt. IV. 8. Hogy e parancs 1321-ben vagy 1322-ben kelt kétségtelen, mert Simon nevű székely ispán iratta, már pedig Kacsics Simon csakis 1321—22-ben volt székely ispán (V. ö. Századok. 1880. 734. Karácsonyi: Magyar nemzetségek. II. 270.), később azonban sohasem volt a székelyeknek Simon keresztnévű ispánjuk.

dött meg ez idő alatt! Szabad-e ez időszakot, e csaknem három századot átugorni s a székely jogi intézmények keletkezését a honfoglalásra, vagy a mi még nagyobb vakmerőség és igazságtalanság volna, Atilla korára tenni?!

Semmi esetre sem szabad! Az élet, a megélhetés, a szükség a magyar nemzetből magából is alakított mindig más és más társadalmi osztályokat s e társadalmi osztályok gyakran elég erősek voltak arra, hogy fenmaradásukat külön kiváltságokkal, külön jogi intézményekkel biztosítsák! Vegyük csak a szabad hajdúkat! Nemde, ezeknek 1606-tól 1848-ig külön jogú földjeik, külön jogi állásuk, külön tisztviselőik, bíráik voltak? És vajjon a hajdúk nem voltak-e magyarok? Vajjon nem a magyar nemzet tagjaiból alakultak-e különös szolgálatok, különös vagyoni jogi állapotok révén külön testületté?

II. FEJEZET.

A székelyek eredete és neve.

Ha egy régi, rombadőlt épületnek alapfalait s kiterjedését akarjuk megtudni, sokkal több időbe és fáradságba kerül a romok, törmelékek eltávolítása, mint a végre elének táruló alapfalaknak felmérése s így a volt épület nagyságának meghatározása. Éppen így sokkal több időbe és fáradságba kerül a székelyek multját fedő törmelékek, a tévedések, mesék, hibás következtetések, hamisítványok eltávolítása, mint maga az ő eredetük, nevük megmagyarázása.

Már a törmelékek eltávolítása vagyis a kútfők bírálata közben észrevehettük s ha a már most előttünk álló, valódi adatainkon végig tekintünk, még inkább észrevehetjük, hogy *a székelyek nem származtak semmiféle más, egykoron különálló, külön nyelvű vagy legalább is a magyartól távol lakó s azzal 442 évig nem érintkező nemzetből, hanem csakis a mai, a XI. század végére már teljesen megalakult magyar nemzetnek teszik egyik ágát.*

Ezt bizonyítja először is nyelvük, mint azt Hunfalvy és mások bőven kifejtették. A székelyek nyelve teljesen egy a Királyhágón innen lakó magyarok nyelvével és a mi döntő,

ez is átesett azon a szlovén hatáson, a mely a magyar nyelvet csakis a Királyhágón innen, főleg pedig Dunántúl és Duna-mentén érte a X. és XI-ik századokban. A székelyek nyelvében maradtak ugyan fenn régies, mondatrészi alakok, maradtak fenn egyes régi, a mai köznyelvből már kiveszett hangzók, szavak, de ez az ő elszigetelt (a XVI. század óta más magyar vidékkel alig érintkező) lakóhelyükből nagyon megérthető. A göcseji tájszólás méltán vetekedhetik a régi hangzók, szavak és mondatrészek megőrzésében a székelyekkel, de azért a göcsejiek természetesen épp úgy magyarok, mint a székelyek.

Másrészt azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy a székelyek tájszólása egyetlen egy magyar tájszólással sem egyezik meg tökéletesen. Némely hangzókra, szavakra, mondatrészekre nézve egyezik a székely tájszólás a nyugati (pl. göcseji, vasmegyei) és a mátravidéki (palócz) tájszólásokkal, de más hangzókban, szavakban nagyon élesen különbözik tőlük. Ebből aztán mindjárt látjuk, hogy hiábavaló erőlködés volna a székelyek tájszólásából kiindulva keresni olyan Királyhágón innen eső vidéket, a honnan a székelyek egy csomóban vándoroltak volna Erdélybe.

A nyelvbizonyítékról még azt is tudnunk kell, hogy maga a székely tájszólás megint három alágra és még több ágacskákra oszlik. A három alá ez: a marosszéki (ë-ző), a nyugati (udvarhelyi, öző) és a keleti (háromszéki és csiki) tájszólás.¹⁾

Csodálhatnók, hogy a hun eredet vitatói ezen roppant jelentős és annyiszor kifejtett, dönthetetlen nyelvi bizonyíték ellenébe nem vetették ezt: a kunok is a XI. század végére megalakult magyar nyelvet beszélik most, pedig lám más nemzetből származtak! Azonban, ha tudjuk, hogy a hun eredet vitatói rendesen magyar nyelvűnek tartottak Nimródától kezdve mindenkit, a ki lóháton járt és diadalt aratott, szkitát, parthust, hunt, kunt, besenyőt, nem csodálkozhatunk, ha a kunok mai magyarnyelvűségéből vont ellenvetésre nem is gondoltak. Nekik

¹⁾ Balassa: A magyar nyelvjárások. 96—105. Ethnographia. I. 309—313.

hiába maradt fenn a Petrarca kódex (Codex Cumanicus), nekik hiába írják világosan az oklevelek, hogy a XIII. századbeli kun főurak tolmács útján érintkeztek a magyarokkal,¹⁾ letagadják a csillagot az égről s a kunokat már beköltözésükkor magyar nyelvűeknek tartják.

De én nem nézem a hun eredet vitatóinak mulasztását, hanem keresem a történeti valót s azért vizsgálat alá vetem, vajjon a kunok mai magyarnyelvűsége megdönti-e a székelyek magyar származását?

Ha a kunok történetére vonatkozó adatokon végigfutok, azt látom, hogy a kunok egykori nyelve kihalt ugyan, de mégis nyoma maradt annak századokon át egész napjainkig a személy- (vezeték-) és a helynevekben. Nemcsak 1266-ban viselnek a kunok Keyran, Borchol, Illan, Michi, Chibuk, Ona neveket,²⁾ hanem megtérésük után az Anjou-korban is a Kumcheg (Köncsög), Kystre, Tastra, Japza, Baramuk, Kabak nevek divatoznak náluk.³⁾ S mikor személyneveiket elhagyták, meglátszik az idegen eredet vezetékeveiken. 1495-ben az egyik kunt Atlamos Péternek hívják. 1559-ben pedig Öcsöd kun faluban Emen, Konta, Korcza vezetéknévű kunok fordulnak elő.⁴⁾

De meg nézzük azon területeket, a hol ők telepedtek le először s így nekik kellett azokat elnevezniök! Itt találjuk a Waychunnépe, Alun-népe, Inka-szállása, Jangot-szállása, Boychá-szállása, Gyolcha-Pálszállása, Koyan-Palszállása XV. században használt⁵⁾ és Köncsög, Csólyos, Bugacz, Kötöny stb. ma is élő helyneveket. Ezeknek párját hiába keressük egész Magyarországon, értelmét hiába kutatjuk a magyar nyelvben.

Így tehát, bár a kun beleolvadt a magyar népbe, bár ma magyar nyelvű, mégis egykori külön nyelve megnyilatkozik az ő személy-, (vezeték- és) helyneveiben.

¹⁾ Knauz i. m. I. 561.

²⁾ Pesty: Temesmegyei oklevelek. I. 3-4.

³⁾ Gyárfás: Jászkunok története. II. 484., 489.

⁴⁾ Csánki i. m. II. 197. Országos levéltár N. R. A. 1763. nr. 43. Városok és várak számadásai a Nemzeti Múzeum lt-ban.

⁵⁾ Gyárfás i. m. II. 511. III. k. 189., 202., 206., 208. Csánki. II. 197.

Alkalmazzuk már most e törvényt a székely személy- és helynevekre. Ha külön nemzetből származtak, maradt-e ennek nyoma a székelyek személy- és helyneveiben?

Átvizsgáltam egész 1400-ig az okleveleket s úgy találtam, hogy a székelyek öt-hatodrésze már ez időben keresztény neveket visel. Nem keresztény személynevek a következők: Akadas (1252), Zutuslaus (1271), Meggyes (1263), Fioc (1263), Halimban (1303), Udvar (1307), Fulkun (1307), Ramacsa (1307), Oltus (1311), Apor (1311), Kolond (1313), Tolon (1313), Bene (1324), Irgus (1324), Felöd (1324), Éltés (1324), Belus (1324), Buruk (1324), Bánk (1324), Csombord (1324), Ressel (1325), Orbos (1344), Czene (1349), Iliba (1364), Ponya (1379). Ezekhez hozzáadhatjuk még a székely nemek és ágak neveit, mert talán még a XIV. századból származnak. Ezek közül nem keresztény eredetűek: Örlöcz, (Hencz?), Jenő, Medgyes, Zábrágy, Halom, Bod, Szomorú, (Telegd), Szovát, Dudar, Pozsony, Gyerő, Seprőd, Boroszló, Kürt, Vácsván, Náznán, Ecsken, Gyáros, Vaja, Karácson és Háromszéken az Agyasz.¹⁾

E személynevek azonban mind egy szálig felfedezhetők a Királyhágón innen élt XI—XIII. századbeli magyarok, illetőleg megmagyarosodott szlávok között. Mert mi tagadás benne, a Zutuslaus (Szvetiszló), Halimban, Udvar, Ramocsa, Belus, Ponya személynevek, továbbá a Zábrágy, Halom, Szovát, Dudar, Boroszló, Náznán és Agyasz vagy Atyusz nem- és ágnevek szláv eredetűek. A Fulkun, Ressel nevek pedig németek.²⁾

Különben, hogy teljes megnyugtató kedvéért pár esetet említsünk: *Feled*, *Kolond*, *Iliba*, *Irgus*, *Oltus* (Ultus), *Orbos* (Urbus) személyneveket találunk a tihanyi apátság 1211-iki jobbágysági közt s ezek mind Dunántúl éltek.³⁾ *Bene*, *Czene*, *Kolond*, *Feled* neveket már 1138-ban említene a dömösi egyház népei között a Királyhágón innen.⁴⁾ *Apor* (Opour),

¹⁾ Székely Okl. II. 139—43. A személynevek felfedezhetők a Székely Okl.-ban az illető évszám alatt.

²⁾ A német eredetre nézve v. ö. Székely Okl. I. 9. Knauz. Mon. Strig. I. 720 (Fulkun Saxo, Ressel miles Teutonicus).

³⁾ Nyelvtudományi Közlemények XXXIV. 404—415. II.

⁴⁾ Knauz. Mon. Strig. I. 90., 91., 92.

Bánk, Belus, Csombord (Cumperdinus), hogy egyebet ne említsünk, előfordulnak a váradi tüzesvaspróba-lajstromban.¹⁾ *Fioch*-nak hívnak 1300-ban egy borsodmegyei nemes embert.²⁾ *Oltus, Cholon, Ponya* nevű dunántúli földesurak 1230-ban, 1290 és 1300 táján éltek.³⁾ *Ramacsa* nevű borsodmegyei és abaujmegyei birtokosokat az 1270—1290 évek tájáról ismerünk.⁴⁾ Halimba nevű nógrádmegyei birtokos a XIII. században falut telepített.⁵⁾ Egy pozsonymegyei birtokost 1296-ban szintén Udvarnak hívtak.⁶⁾ Zutisclau (Zucuslaus) nevű szlovén ember 1227-ben a zágrábmegyei Ugra mellett birtokos.⁷⁾ Vagy ha a Zucuslaus név Ztuslawnak olvasandó, így is megtaláljuk azt egy 1256-ban élő zágrábmegyei birtokos nevében, a kit Ztoyzloznak írnak.⁸⁾ *Buruh* (Borh) ragadvány nevet egyik Aba nembeli viselt.⁹⁾ Az Éltes, Meggyes nevek még a mai magyar nyelvben is élnek és abból is érthetők, így tehát azok igazolása fölösleges.

A nem- és ágnevek közül, mint említők, a Boroszló, Dudar, Gyáros, (Jaros), Halom, Náznán, Örlöcz, Szovát, Vácvány és Zábrágy szláv eredetűek és így a székelyek származására fényt nem vetnek. Különben használatosak jó részben a Királyhágón innen is.¹⁰⁾ Ecskend használatát a most pestmegyei Ecskend pusztá neve igazolja. Gyerő, Karácsony, Posony, Telegd (Telek) személyneveket a Duna-Tiszamentén minden-

¹⁾ Karácsonyi-Borovszky: Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom 268., 331., 343., 364. stb. számok (az új rendezés szerint).

²⁾ Hazai Okm. VIII. 414.

³⁾ Wenzel: Árp. Okm. VI. 530. VII. 276. IV. 48. Knauz i. m. II. 475. Anjouk Okm. V. 597.

⁴⁾ Wenzel: Árp. Okm. IX. 331. XII. 542.

⁵⁾ Károlyi cs. oklt. I. 342.

⁶⁾ Wenzel: Árp. Okm. V. 160.

⁷⁾ U. o. I. 233.

⁸⁾ U. o. VII. 439.

⁹⁾ A magyar nemzetségek cz. művem. I. 7., 49.

¹⁰⁾ V. ö. Karácsonyi-Borovszky: Tüzesvaspróba-lajstrom 72. sz. (Boroszló). 182. sz. (Dudor). Wenzel: Árp. Okm. VI. 421., 423. (Jaros). Fejér. Cod. Dip. IV/1. 124. (Zábrágy). Náznán szláv voltára v. ö. Poznan, Vácvány-ra v. ö. Radovány.

felé emlegetnek az oklevelek.¹⁾ A Jenő és Kürt, tudjuk, a magyar törzsökök nevei közt is előfordulnak. Medgyes és Szomorú világos magyar eredetűek.

A székely helyneveket már Nagy Géza és Thury József is vizsgálat alá vetették. De úgy látszik, nem egész rendszerelesen. Thury pl. az aranyos-széki helyneveket is székely helynevek gyanánt vetette össze a hazánk nyugati részén eső helynevekkel. Ámde ez nem szabad, mert Aranyosszék területét csak 1265—72 közt kapták a székelyek, azonban az ott levő helységnevek közül Vincz (Felvincz), Kövend, Csákó, Lüki már 1221-ben megvoltak.²⁾ Világos tehát, hogy a székelyek e területen helyneveket nem alkottak, hanem egyszerűen átvették az előző lakosoktól adott neveket.

Hasonlókép nem lehet az egybevetés alapjául venni a háromszéki és csikszéki helyneveket. Mert, ha csak futólag nézzük is e helyneveket, látjuk, hogy sűrűn következnek egymásra a Dálnok, Kálnok, Zalány, Lisznyó, Borosnyó, Szacsva, Doboly, Papolcz, Zágón, Kovászna, Vajna, Zabola, Haraly, Hilib, Gelencze, Maksa, Csernátony, Hatolyka, Osdola, Lembény, Esztelnek, Tusnád, Taplócza, Delne és Borsova stb. helységek. Már pedig kétségbenvonhatatlan, hogy ezek szláv eredetűek. Mikor tehát a székelyek a mai Háromszék és Csik megyék területét megszállták, már találtak ott, bár elszórtan, szláv eredetű pásztorokat, a kik egyes pontoknak neveket adtak s ezeket a székelyek átvették. Vagy pedig maguk az odaköltöző székelyek nem voltak már tisztán egy nemzetből állók, hanem voltak már szláv pásztoraik s a helynevek alkotásában azok is résztvettek.

Bármint áll a dolog, az biztos, hogy a háromszéki és csikszéki helynevek sem alkalmasak az összevetésre, mert nem csupán az eredeti székelyektől származtak.

Maradnak tehát a marosszéki és udvarhelyszéki helynevek.

Vizsgáljuk meg tehát e székek helyneveit és pedig először a községek, azután a dülők (hegyek, völgyek, szántóföldek,

¹⁾ Wenzel: Árp. Okm. VIII. 325. Knauz: Mon. Strig. I. 81., 91. II. 475. stb. Tüzérvaspróba-lajstrom 171. (új) szám.

²⁾ V. ö. Székely Okl. I. 26—27. és Knauz i. m. I. 222—23.

kaszálok stb.) neveit és vessük össze a Királyhágón innen eső helynevekkel. A községek neveire nézve jó útmutatást adnak a Székely Oklevéltár V. kötetében levő XVI—XVII. századbeli összeírások; a dülőnevekre nézve pedig Benkő Károly: »Marosszék ismertetése« című műve¹⁾ és Pesty Frigyesnek helynévgyűjteménye.²⁾ Benkő művét szerencsénkre összevethetjük a marosszéki ev. ref. esperesség XVII. századbeli, nagy anyakönyvével s így megállapíthatjuk, hogy e dülőnevek éppen nem új keletűek, hanem már a XVI. és XVII. században megvoltak s így a helységeket alkotó települők ajkairól származnak.³⁾

Ha a községneveken végig megyünk, először is szemünkbe ötlenek e nevek:

1. Boldogasszonyfalva (Kis- és Nagy-). 2. Keresztúr (Bere-). 3. Keresztúr (Maros-). 4. Keresztúr (Székely- vagy Szitás-). 5. Remete (Homoród-). 6. Remete (Köszvényes-). 7. Remeteszeg. 8. Szent-Anna (Maros-). 9. Szent-Anna (Nyárad-). 10. Szent-Ábrahám. 11. Szent-Benedek. 12. Szent-Demeter. 13. Szent-Erzsébet. 14. Szent-Gericze. 15. Szent-György (Erdő-). 16. Szent-György (Maros-). 17. Szent-Iván (Csid-). 18. Szent-Iván (Kebele-). 19. Szent-Imre. 20. Szent-István. 21. Szentkirály (Maros-). 22. Szentkirály- (Udvarhely-). 23. Szent-László- (Nyárad-). 24. Szent-László- (Udvarhely-). 25. Szent-Lélek. 26. Szent-Lőrincz. 27. Szent-Márton (Csik-). 28. Szent-Márton (Homoród-). 29. Szent-Mihály. 30. Szent-Miklós (Káposztás-). 31. Szent-Miklós (Udvarhely-). 32. Szent-Pál (Homoród-). 33. Szent-Péter. 34. Szent-Simon. 35. Szent-Tamás. 36. Szent-Trinitás (Szentrontás).

Azt hiszem, fölösleges magyarázni, hogy Boldogasszonyfalvát azért nevezték el ekként, mert egyháza a régi magyaroktól boldogasszonynak hívott Szűz-Mária tiszteletére volt avatva, a három Keresztúr pedig onnan kapta nevét, mert egyházaikat a *szent kereszt* tiszteletére építették. Hogy a remete helynevek vagy a pálos-remete szerzetesek birtoklásával, vagy egyes keresztény remeték ott lakásával függnek össze, világos. Köz-

¹⁾ Megjelent 1868-ban.

²⁾ A Magyar Nemzeti Múzeum kézirati gyűjteményében.

³⁾ V. ö. Székely Oklt. VI. k. 404—12. ll.

tudomású az is, hogy az ily szentekről elnevezett községek széles Magyarországon is sűrűn találhatók.

Kézzelfogható dolog, hogy e 37 helység csak a keresztény vallás erős meggyökeresedése után keletkezett. Még pedig a Szentkirály és Szent-Imre nevűek után csak 1083 után, a Szent-László nevűek csak 1192 után alakultak. A Szent-Anna nevűek sem keletkezhettek a XIII. század előtt, mert Szent Anna tisztelete csak a keresztes hadjáratok idején kezdett nálunk terjedezni.¹⁾ Ugyane helynevek, továbbá a Szent-Lőrincz, Szent-Márton nevek azt is igazolják, hogy az egyházak építői csakis nyugati, latin szertartású keresztények voltak. Szereda (Nyárád-) is ezt igazolja. Előbb a magyaroknak meg kellett a keresztény szlovénektől tanulniok a szereda szót²⁾ s csak azután alapíthattak Szereda nevű községet.

Második csoportot alkotnak a székel helynevek közt azok, a melyek egykori alapítójuk nevét őrzik. Ezek közül ismét nagyon figyelemreméltók a következők: 38. Adorján (Kis- és Nagy-). 39. Andrásfalva (Marosszéki). 40. Andrásfalva (Udvarhely-). 41. Ábrahámfalva. 42. Bálintfalva. 43. Benczéd (Bencze névből épp úgy mint Endréd Endréből). 44. Demeterfalva (Marosszéki). 45. Demeterfalva (Udvarhely-). 46. Demjénháza. 47. Ernye³⁾ (Ireneus). 48. Gálfalva. 49. Hermán. 50. Iszló (eredetileg Venczeslav, ebből aztán Vingyiszló, Vinszló, Viszló és utoljára Iszló⁴⁾). 51. Jánosfalva. 52. Jobbágy-Istvánfalva (most csak Jobbágyfalva.⁵⁾ 53. Kelementelke. 54. Lőrinczfalva. 55. Lukafalva.⁶⁾ 56. Martonos (azaz Márton). 57. Mátisfalva (1602-ben még Mátyusfalva azaz Mátéfalva). 58. Miklósfalva. 59. Pálfalva. 60. Sükesdalva⁷⁾, (ma Süketfalva, Sükesd pedig a Sixtus név magyarosítása.⁸⁾ 61. Szombatfalva.⁹⁾ 62. Sándorfalva.

¹⁾ Ethnographia. 1905. 6—8. ll.

²⁾ Akadémiai Értesítő 1905. XVI. k. 19—23.

³⁾ Az Ireneus (Irenaeus) és Ernye nevek azonosságára nézve v. ö. Fejér. Cod. Dip. IV/2. 17. V/7. 195. VI/229. Csánki i. m. 238—49. Ernye (Hernye) falu volt hajdan Bács megyében u. o. II. 151.

⁴⁾ V. ö. Csánki i. m. III. k. 110.

⁵⁾ Székely Oklt. III. 90.

⁶⁾ V. ö. Csánki i. m. II. 645. Szent-Luka = Szent-Lukács.

⁷⁾ L. Székely Oklt. III. k. 105. l.

⁸⁾ Turul. I. 8—10. ll. — ⁹⁾ V. ö. Csánki i. m. II. 81.

E 24 falu sem keletkezhett alapítójuk előtt. Nyilvánvaló az is, hogy alapítóik nem élhettek a keresztény vallás felvétele előtt, mert különben nem viseltek volna keresztény neveket. Ekként már 62 falunak a kereszténység elterjedése után való keletkezése biztos.

Harmadik csoportot tesznek azon helynevek, a melyeknek alapítói nem keresztény személynéveket viseltek. E helynevekben kellene tehát legerősebben megnyilatkoznia a székelyek eredeti nyelvének vagy legalább azon különbségnek, a mely a mesebeli 453-tól 895-ig tartó, tehát 442 éves, képzelt, cziglamezei tartózkodás, a közmagyaroktól való távollakás ideje alatt okvetetlenül előállott volna.¹⁾

Nem mondok előre itéletet, hanem egymás mellé állítom az ily személynévekből keletkezett székely helyneveket és a Királyhágón innen eső helyneveket, esetleg a XI—XIII. századi magyaroktól használt személynéveket. Mivel a székelyek külön származására vagy korábbi honfoglalására nem a helynek végén annyiszor ismétlődő »falva« vagy »laka« s maguknál a székelyeknél is hol elhagyott, hol megtartott szavak vetnek fényt, hanem az ily helynevekben megőrzött személynévek, azért a »falva« vagy »laka« szó elmaradása az egybevetést nem akadályozza meg.

63. Abásfalva, eredetileg
(még 1602-ben is) Abásdfalva

Bást falu Gömör megyében. A székely tájszólás jobban megőrizte az első a hangot. A közmagyarban ez néhány ki-
veszett, mert pl. a baranyamegyei Abol-
mányból is Bolmány lett.²⁾

64. Abod

Abod f. Borsod megyében.³⁾

65. Ákosfalva

Ákosfalva Zala m.-ben (most pusztá
Salomvártól délkeletre).

¹⁾ Hogy az 1738-ban hazánkba költözött vingai bolgárok nyelve 150 esztendő alatt mennyire elkülönbözött az eredeti hazájukban visszamaradt bolgárokétól, azt meglepően igazolja Karagyena Mihály esete. Ezt a vingai bolgárt 1886-ben a bolgár külügyminiszter nem értette meg. Ethnographia. 1890. 192—93.

²⁾ Csánki i. m. II. 467.

³⁾ A Királyhágón inneni helynevekből rendszeren csak egyet említünk fel, mert különben az összehasonlításnak vége-hossza nem lenne.

66. Átosfalva	Oltus kiejtve Altos s ebből idővel Átos, ispán 1233-ban a komárommegyei Igmánd nem tagja. ¹⁾
67. Árvátfalva, 1602-ben Árvádfalva	Árvád 1200 táján a tihanyi egyház jobbágya. ²⁾
68. Baczon	Bacson (Boceon) XIII. század elején biharmegyei lakos. ³⁾
69. Bánd	Bánd f. Veszprém m.-ben.
70. Bede	Bede (Bedefalva, most Böde) Zala m.-ben Egerszegtől nyugatra és Bede (Bedeháza, most puszta) Nógrád m.-ben Megyer mellett. ⁴⁾
71. Benefalva (1602-ben említik)	Bene f. Bereg m.-ben s egybeült.
72. Bere	Bere f. Szatmár m.-ben. Bere (ma puszta) Veszprém m.-ben.
73. Betfalva	Betfalva 1237-ben Ölbő mellett Komárom m.-ben ⁵⁾ és Betfalva 1283-ban Szepes m.-ben ⁶⁾ (most Mindszent, németül Betendorf).
74. Béta	Béta (Beycha) 1272-ben vasmegyei várjobbágys. ⁷⁾
75. Betlenfalva	Betlen (hajdan falu Zemplén m.-ben Nagy-Mihály tájékán ⁸⁾ és Betlenfalva Szepes m.-ben.
76. Bibarczfalva	Bibarcz völgye Halmosd határában (Szilágy m.-ben).
77. Bikafalva	Bika hajdan falu Tolna m.-ben. ⁹⁾
78. Bogárfalva, 1602-ben még Bogárdfalva	Bogárd f. (Sár-) f. Fejér m.-ben. Bogárd 1259-ben barsmegyei birtokos. ¹⁰⁾
79. Bós	Bós 1211-ben a tihanyi apátság szolgája. Szemerey Bós 1260 előtt sopronmegyei birtokos. Bós (Bás) hajdan f. Zemplén m.-ben. ¹¹⁾

¹⁾ Wenzel: Árp. Okm. VI. 530.

²⁾ Wenzel: Árp. Okm. I. 113.

³⁾ Váradai tüzesvaspróbalajstrom 51 (új) szám.

⁴⁾ Csánki i. m. III. 34. I. 95.

⁵⁾ A pannonhalmi főapátság története. I. 779.

⁶⁾ Hazai Okm. V. 67.

⁷⁾ U. o. I. 56.

⁸⁾ Csánki i. m. I. 343.

⁹⁾ Wenzel: Árp. Okm. XII. 540. V. ö. Csánki i. m. III. 418.

¹⁰⁾ Wenzel: Árp. Okm. VII. 513.

¹¹⁾ Wenzel: Árp. Okm. I. 124. Fejér. VII/3. 40. Csánki i. m. I. 342.

80. Bő	Bő f. Heves- és Somogy m.-ben.
81. Búzaháza	Búzafalva f. Abauj m.-ben.
82. Csehétfalva, 1602-ben Csehédfalva, 1566-ban Csehérd- falva	Hasonló képzésű Lehért f. most p. Veszprém m.-ben. ¹⁾
83. Csejd	Csejt (Chehti) 1138-ban a dömösi egyház szolgája. ²⁾ Csejt hajdan f., most puszta Békés m.-ben.
84. Csekefalva	Csekefalva f. Vas m.-ben (ma rövi- dítve Csekefa).
85. Cserefalva	Cserefalva hajdan f. Bács m.-ben. ³⁾
86. Csibafalva	Csibafalva hajdan f. Vas m.-ben. ⁴⁾
87. Csikfalva	Csik (Chyk) 1250 táján csallóközi udvarnok. ⁵⁾ Csik hajdan f., Bács és Valkó megyében. ⁶⁾
88. Csittfalva	Csid (Chyd) 1237-ben győrmegyei udvarnok. ⁷⁾ Csid 1269-ben sopronmegyei birtokos. ⁸⁾
89. Csóka, 1602-ben még Csókafalva	Csókafalva hajdan f. Bács m.-ben. ⁹⁾
90. Csókfalva	Csókfalva hajdan f., most puszta Gömör m.-ben Várgede mellett. ¹⁰⁾
91. Derzs	Derzs f. Szatmár m.-ben. Stb. V. ö. Derzhida Szilágy m. (hajdan Közép- Szolnok) m.-ben.
92. Décsfalva	Décs 1250 táján baranyai várjobbágy. ¹¹⁾ Décs hajdan f., most p. Nyitra megyében.
93. Dobó	Dobó f. Sáros m.-ben.
94. Dobófalva	Dobó 1300 táján ungmegeyi úr. ¹²⁾
95. Ehed	Ehed (Ehudi) 1138-ban a dömösi egyház szolgája. ¹³⁾

¹⁾ Csánki: i. m. III. 240.

²⁾ Knauz. Mon. Strig. I. 91.

³⁾ U. o. II. 146.

⁴⁾ U. o. II. 742.

⁵⁾ Wenzel: Árp. Okm. X. 250.

⁶⁾ Csánki i. m. II. 146.

⁷⁾ Pannonhalmi főap. tört. I. 772.

⁸⁾ Wenzel: Árp. Okm. VIII. 246.

⁹⁾ Csánki i. m. II. 147.

¹⁰⁾ U. o. I. 133 és Pesty: Helységnevek gyűjteménye a M. Nemzeti Múzeumban.

¹¹⁾ Wenzel: Árp. Okm. VIII. 334.

¹²⁾ Haz. Okm. VII. 364.

¹³⁾ Knauz i. m. I. 91.

96. Fancsal	Fancsal f. Heves m.-ben. Stb.
97. Fancsika ¹⁾	Fancsika (három is) Bihar m.-ben és egyebütt.
98. Farkaslaka	Farkasháza hajdan f. Szala m.-ben. ²⁾ Farkasfalva több m.-ben.
99. Fiátfalva 1478-ban Fyad falva ³⁾	Fiad 1138-ban a dömösi egyház szolgálja. ⁴⁾
100. Fintaháza	Fintafalva hajdan f., most p. Szala megyében. ⁵⁾
101. Folyfalva	Fulyifalva hajdan f. Vas m.-ben. ⁶⁾
102. Füle	Füle f. Fejér m.-ben.
103. Galambfalva	Galamb (Columbu) 1237-ben győrmegyei udvarnok. ⁷⁾
104. Galambod	Galambod (Glambudi) 1138-ban a dömösi egyház szolgálja. ⁸⁾
105. Geges	Geges 1393-ban temesmegyei falu. ⁹⁾
106. Görgény	Görgény (Geregin) föld 1322-ben Pozsony m.-ben. ¹⁰⁾ Görgény (Geregen) 1281-ben hontmegyei birtokos. ¹¹⁾
107. Gyalakuta, 1496-ban még Gyulakuta ¹²⁾	Gyulakuta hajdan f. Közép-Szolnok m.-ben. ¹³⁾
108. Hogleya	Hogleya 1239-ben a szekszárdi egyház szolgálja. ¹⁴⁾ (V. ö. Járos-Gyáros.)
109. Ilenczfalva	Ilincze f. hajdan Valkó, most Szerém m.-ben.
110. Jásfalva, 1602-ben még Jásdfalva	Jást f. Veszprém m.-ben.
111. Jedd	Jedd 1211-ben a tihanyi apátság szolgálja. ¹⁵⁾

¹⁾ 1566-ban még falu, most határrész. Székely Oklt. II. 198.

²⁾ Csánki i. m. III. 52.

³⁾ Székely Okl. I. 224.

⁴⁾ Knauz i. m. I. 89.

⁵⁾ Csánki i. m. III. 54.

⁶⁾ U. o. II. 748.

⁷⁾ Pannonhalmi főap. tört. I. 77.

⁸⁾ Knauz i. m. I. 94.

⁹⁾ Temesmegyei Oklevelek I. 230.

¹⁰⁾ Anjouk. Okm. II. 47.

¹¹⁾ Kubinyi: Hontmegyei Okl. 22., 23., 61.

¹²⁾ Székely Oklt. I. 284.

¹³⁾ Csánki i. m. I. 556.

¹⁴⁾ Wenzel: Árp. Okm. VII. 68.

¹⁵⁾ Nyelvtudományi Közlemények XXXIV. k. 407.

112. Jendelaka (ma En-laka)	Jenpataka és Jendinpataka 1266-ban Hont megyében. ¹⁾
113. Kadicsfalva	Kadics 1314-ben biharmegyei földes-úr. ²⁾
114. Karácsonfalva (kettő)	Karácsonyfalva hajdan falvak Szala és Vas m.-ben, Karácsonkuta f. Somogy m.-ben. ³⁾
115. Kál	Kál f. Szala, Heves stb. megyékben.
116. Kede (Kis- Nagy-)	Kedefalva hajdan f. Szilágy m.-ben. ⁴⁾
117. Keményfalva (2)	Keményfalva, falvak Szala és Somogy megyékben. ⁵⁾
118. Kendő	Kendi (ma Kende) f. Sáros m.-ben.
119. Kobádfalva	Kabold vára Sopron m.-ben. V. ö. lentebb Tibád: Tibold.
120. Kölpény	Kölpény f. Szerém m.-ben. ⁶⁾
121. Lengyelfalva	Lengyelfalva f. Abaúj m.-ben.
122. Lövéte	A név képzésére nézve v. ö. Süvéte, Gömör m.
123. Makfalva	Mak f. Komárom m.-ben.
124. Mája	Mánya f. Bars és Nyitra m.-ben. ⁷⁾
125. Máréfalva	Máré vára Tolna m.-ben. ⁸⁾
126. Márkod	Márkó f. Veszprém m.-ben.
127. Medgyesfalva	Medgyes (Aranyos) Szatmár m.-ben és még több helyütt.
128. Mikháza	Mik (Micu) 1138-ban a dömösi egyház szolgája. ⁹⁾
129. Monyát ¹⁰⁾ (most Nyomat)	Monaudi 1138-ban a dömösi egyház szolgája. ¹¹⁾
130. Náznánfalva	A név képzésére nézve v. ö. Páznán. ¹²⁾
131. Ozdfalva (ma Oczfalva)	Ozd f. Borsod m.-ben.
132. Panyit (Panit)	Panyit (Panit) f. Szilágy m.-ben.

¹⁾ Wenzel: Árp. Okm. VIII. 151—152.

²⁾ Anjoukori Okm. I. 341.

³⁾ Csánki i. m. II. 762., 617. III. 68.

⁴⁾ Petri: Szilágy. története III. 439., 622.

⁵⁾ U. o. II. 618. III. 69.

⁶⁾ U. o. II. 248.

⁷⁾ A székely tájszólás némely szavakban ny helyett j-t ejt, pl. gönye = göje. Lehet, hogy ez román hatás, mert pl. a belső-szolnokm. Mánya is a románok ajkán Mája.

⁸⁾ Csánki i. m. III. k. 404.

⁹⁾ Knauz i. m. I. 95.

¹⁰⁾ A XVI—XVII. századokban még állandóan Monyát-nak írják.

¹¹⁾ Knauz i. m. I. 89.

¹²⁾ V. ö. Anjoukori Okm. I. 134. stb. Csánki i. m. II. 341.

133. Petk	Petk 1262-ben mosonyi várjobbágy. ¹⁾
134. Rava (Rova)	Rua 1181-ben ²⁾ veszprémmegyei szolga.
135. Rigmány	Ligmány szőlőhegy Balajt határában (Borsod m.).
136. Rugomfalva	Roganfalva hajdan f. Valkó m.-ben. ³⁾
137. Sámsond	Sámson f. Szilágy m.-ben, a XV. században ezt is Sámsondnak írják. ⁴⁾
138. Selye	Senye f. Szala m.-ben. ⁵⁾
139. Seprőd	Seprős f. hajdan Szaránd, most Arad m.-ben. ⁶⁾
140. Siménfalva, 1602-ben még Semjénfalva	Semjén f. Szatmár m.-ben és egyebütt. Semjénháza f. Szala m.-ben. ⁷⁾
141. Sükő	Sükefalva hajdan f., most puszta Szala m.-ben. ⁸⁾ A Sike a régi magyaroknál kedvelt személynév volt s a Sükő ennek székelyes, őző változata.
142. Szövérd	Szövérd (Zuerd) 1252 előtt nógrádmegyei birtokos. ⁹⁾
143. Tarcsafalva	Tarcsa 1180 körül gannai (Veszprém m.) szabados. ¹⁰⁾
144. Telekfalva	Telek (Teluc) 1217-ben halmai lakos. ¹¹⁾
145. Tibád eredetileg Tibold ¹²⁾	Tibold-Darócz f. Borsod m.-ben.
146. Timafalva	Timafalva hajdan f. Vas m.-ben. ¹³⁾
147. Torboszló	Torboszló 1383-ban f. Turócz m.-ben ¹⁴⁾ (most Trebosztó).
148. Tordátfalva	A német Drudhard. Trudhard névből ¹⁵⁾ lett idővel a magyar ajkon Tordát, mint Bernhardból Bernát.

¹⁾ Wenzel: Árp. Okm. III. 28.

²⁾ A bakonybéli apátság története I. k. 275—76.

³⁾ Csánki i. m. II. 347.

⁴⁾ Petri: Szilágy m. története. IV. k. 315.

⁵⁾ V. ö. fent Májá-hoz tett megjegyzésünket.

⁶⁾ Hogy az s és d a szó végén egyértékű, igazolja: Mogyoród és Mogyorós. — ⁷⁾ Csánki i. m. III. 101.

⁸⁾ U. o. III., 102.

⁹⁾ Wenzel: Árp. Okm. II. 230.

¹⁰⁾ Bakonybéli ap. tört. I. 275.

¹¹⁾ Várad tüzesvaspróba-lajstrom 171. sz. (az új számozás szerint).

¹²⁾ Székely Oklt. II. 203., 220. IV. 39. V. 315.

¹³⁾ Csánki i. m. II. 803.

¹⁴⁾ Horváth S. A lipői és túróczyi regestrum. 76.

¹⁵⁾ Förstemann: Altdeutsches Namenbuch. 349—50. II.

149. Udvarfalva	Udvar 1296-ban pozsonymegyei bir- tokos. ¹⁾
150. Vaja	Vaja Szabolcs m.-ben, hajdan volt Temes és Krassó megyékben is. ²⁾
151. Vataháza (most puszta)	Vataháza hajdan falu Temes m.-ben. ³⁾
152. Váczány (most Vác- mány puszta)	Váczány, most dülő Tüskevár hatá- rában.
153. Zetelaka (hajdan Zata- laka)	Zata 1274-ben nógrádmegyei nemes. ⁴⁾

Íme tehát előttünk áll 91 olyan helynév, melyek a leg-
régibb székelyek személynéveiből keletkeztek. Nyugodtan oda
merjük tartani e sorozatot minden elfogulatlan ember elé,
talál-e benne olyan személynévet, a minő a Királyhágón innen
nem szokásos? Pedig a személynévek (sőt még a keresztnévek
is!) sokszor komoly ok nélkül, csupán divatból folyton változ-
nak. Ha több mint 4 századon át egymástól elszakadva élt
volna a székely és magyar, okvetlenül oly különbséget kellene
találni a magyar és székely személynévek és az ezekből is
alkotott helynévek közt, mint a minő van pl. a magyar és a
kún vagy a magyar és a vogul személy- és helynévek között.

Tehát a székely Abod, Ákos stb. személynévekből ala-
kult helységnevek nem akadályozzák, hanem inkább követelik
a székelyeknek a Királyhágón innen való tartózkodását, mert
különbben nem használnának a magyarokkal teljesen egyező
személynéveket, nem alkottak volna épp olyan helynéveket,
mint a minők a Királyhágón innen előfordulnak.

A székely helynévek negyedik csoportjába azon község-
nevek tartoznak, a melyek fekvésüknek, alakjuknak, növényze-
tüknek stb. köszönik eredetüket. Ilyenek vannak legszámosab-
ban. Közülök fele olyan, hogy a mai magyar nyelvből is bőven
érthető. Ezeket egyszerűen felsoroljuk annál is inkább, mert
minden művelt magyar tudja, hogy ily helynévek a Király-
hágón innen is sűrűn találkoznak, mert ugyanazon körülmé-
nyek ugyanazon nyelvű települőknél ugyanoly helynéveket hoz-
nak létre.

¹⁾ Wenzel: Árp. Okm. V. 160.

²⁾ Csánki i. m. II. 69., 108.

³⁾ U. o. 70.

⁴⁾ Wenzel: Árp. Okm. IV. 45.

Ezek tehát: 154. Agárd, 155. Agyagfalva, 156. Almás, 157. Bárdos (erdő t. i.), 158. Csávás, 159. Egerszeg, 160. Fekete, 161. Fenyőd, 162. Gerebenes, 163. Göcs (= Görös), 164. Gyepes, 165. Havad, 166. Havadtő, 167. Hidegkút, 168. Jobbágytelke, 169. Kakasd, 170. Kisfalud (Marosszéki), 171. Kisfalud (Udvarhelyszéki), 172. Kőrispatak, 173. Kövesd, 174. Madaras (Baczká-), 175. Madaras (Mező-), 176. Malomfalva (Marosszéki), 177. Malomfalva (Udvarhelyszéki), 178. Magyarós (Marosszéki), 179. Magyarós (Udvarhelyszéki; magyaró = mogyoró), 180. Nyárádtő, 181. Olasztelek, 182. Oláhfalu, 183. Oroszhegy, 184. Patakfalva, 185. Solymos (Kis- és Nagy-), 186. Somosd, 187. Sófalva, 188. Sőspatak, 189. Sóvárád, 190. Szabad, 191. Székelyfalva, 192. Székelyszállás.¹⁾ 193. Tófalva, 194. Udvarhely, 195. Ujfalu (Bözöd-), 196. Ujfalu (Homoród-), 197. Uj-Székely, 198. Vadasd, 199. Vágás, 200. Várallya, 201. Városfalva, 202. Vásárhely, teljesen magyarok és kirekesztik azt a lehetőséget, hogy ezek szerzői a magyaroktól századokon át külön éltek volna.

De még a mai magyar nyelvből nem, vagy nehezen érthető helynevek sem olyanok, hogy azok miatt százados elkülönzésre vagy épp külön nemzetre kellene gondolnunk. E helynevek is vagy legalább teljesen hasonló képzésűek a Királyhágón innen is föllelhetők. Mutatja ezt a következő sorozat.

203. Atyha (1602-ben Atia)	Atya f. Szatmár s Bereg m.-ékben.
204. Bardócz	Szlávképzésű szó, alkalmasint a brdoból (hegy.) V. ö. Barkócz, Rákócz.
205. Bazéd (Bozéd)	Bazand hajdan f. Szatmár m.-ben. Bozé hajdan f. Valkó m.-ben. ²⁾
206. Bágy	Bágy hajdan f. Szabolcs m.-ben.
207. Bergenye	Berkenye f. Nógrád m.-ben.
208. Bodon	Bodony f. Heves m.-ben s egyebütt.

¹⁾ Székelyfalva, Székelyszállás és Uj-Székely a székelyek legrégibb telepei. Ezen Maros- és Udvarhelyszék szélein eső falvak akkor kapták nevüket, midőn még rajtuk túl kelet felé nem voltak más székely falvak. Mert, ha csak 5—6 más székely falu is állott volna körülöttük, már nem lehetett volna őket Székely jelzővel a többtől megkülönböztetni, mert hisz a többiek is székely falvak voltak. Hazánk belsejében a középkorban nem volt Magyarfalu, vagy Magyarszállás, mert mind az volt, de volt és van Pozsony m. nyugati részén, mert ott a magyar lakosság jellemző volt.

²⁾ Csánki i. m. I. 471. és II. k. 297.

209. Bordos	Bordos szilvásdűlő, Nyomár határában (Borsod m.)
210. Borzás szeg 1567 ben Bozzaszegh ¹⁾	Borzás f. Szilágym.-ben, Bozzaszeg, hajdan f. Temes m.-ben ²⁾ Borzaszög dűlő Ziliz határában (Borsod m.)
211. Bögöz 1567-ben Begöz	V. ö. Bögöt f. Vas m.-ben.
212. Bözöd 1567-ben Bezöd	Bezöd (Bezéd, Bözöd) hajdan f. Temes m.-ben. ³⁾
213. Csüb (1602-ben Csieb)	Cseb hajdan f. Abauj m.-ben, ⁴⁾ Cseb f. Zemplén m.-ben.
214. Dállya	Dállya f. Verőcz m.-ben.
215. Ege	Ege hajdan f. Békés m.-ben.
216. Etéd	V. ö. Ecséd f. Heves m.-ben.
217. Farczád	V. ö. Fajzát, hajdan Fajzád f. Heves m.-ben.
218. Fele	Fele hajdan f. Temes m.-ben. ⁵⁾
219. Gagy	Gagy f. Abaúj m.-ben.
220. Harasztkerék	V. ö. Töviskerék, Szilkerék, Fűzkerék. ⁶⁾
221. Harczó, (Hoczczó)	Hé-harzó hajdan f. Szilágy m.-ben. Harczafalva hajdan f. Temes m.-ben. ⁷⁾ Arczavölgy Boldva határában (Borsod m.)
222. Hodos	Hodos f. Biharm.-ben és egyebütt.
223. Ikland	Ikland hajdan f. most pusztá Veszprém m.-ben.
224. Kányád	Kánya f. Tolna m.-ben V. ö. Sas és Sasd, Holló és Hollód.
225. Kebele	Kebele f. Szala m.-ben.
226. Kecset	Kecset hajdan f. Bihar m.-ben. ⁸⁾
227. Kénos	V. ö. Kénos (Kynus-) Berény hajdan f. Somogy m.-ben. ⁹⁾
228. Kibéd	V. ö. Bilyéd hajdan Temes most Torontál m.-ben.
229. Kodács (Kadács)	V. ö. Gadács f. Somogy m.-ben.

¹⁾ Székely Oklt. II. 218.

²⁾ Csánki i. m. II. 30.

³⁾ U. o. II. 28.

⁴⁾ U. o. I. 205.

⁵⁾ Temesmegyei Oklevelek I. 65.

⁶⁾ Oklevél-Szótár 287, 349, 478—79. Harasztkerék tulajdonkép annyit jelent, mint kerek eger- vagy tölgyerdőske. Azonban a haraszt a Királyhágón innen is jelentett tölgy- vagy egerfát l. u. o.

⁷⁾ Csánki i. m. I. 583. II. 40.

⁸⁾ U. o. I. 612.

⁹⁾ U. o. 592.

230. Korond	Korond f. Szilágy m.-ben.
231. Koronka	A Korond helynév kicsinyítéséből származott.
232. Kőszvényes	Kőszvényes f. Bihar m.-ben.
233. Küsmöd	Küsmöd (kismöd) hajdan f. Szatmár m.-ben. ¹⁾
234. Lokod	Lokot dülő Nőtines határában Nóg-rád m.-ben. Lukot patak Dudar határá-ban Veszprém m.-ben.
235. Medesér	Medes f. Szatmár m.-ben közel Homoródhoz.
236. Ménes	Ménes f. hajdan Szaránd most Arad m.-ben.
237. Moson	Mosony város Mosony m.-ben.
238. Musna	Musna (Musina) hajdan f. Körös m.-ben.
239. Oklánd	V. ö. Bokránd hajdan f. Krassó m.-ben
240. Parajd	V. ö. Parád f. Heves m.-ben.
241. Recsenyéd	V. ö. Pecsényéd Sopron és Nyitra m.-ben.
242. Sasvár ²⁾	Sasvár város Nyitra m.-ben.
243. Sárd	Sárd f. Szala m.-ben és egyebütt.
244. Siklód	Csiklód dülő Kis-Terenne határában (Nógrád m.-ben)
245. Szabéd 1448-ban még Szabajt ³⁾	V. ö. Czabaj f. Nyitra m.-ben. Tabajd f. Fejér m.-ben. ⁴⁾
246. Száldobos	Száldobos hajdan f. Arad m.-ben. ⁵⁾
247. Száltelek	V. ö. Szarvastelek, Szárcsatelek hajdan falvak Temes m.-ben. ⁶⁾
248. Székes	Székes hajdan f. Temes m.-ben. ⁷⁾ Székes dülő Sáp határában Ahaúj m.-ben.
249. Szolokna	V. ö. Szlakna, Szlagna f. Krassó-Szörény m.-ben Karán-Sebes mellett.
250. Szováta	A Szovát helynévnek oláhos alakja mint pl. Bogátnak Bogáta. Szovát f. van Sopron és Hajdú m.-ékben.
251. Tompa	Tompa f. Hont m.-ben.

¹⁾ Károlyi cs. oklt. I. 450.

²⁾ Székely Oklt. II. 217. 1567.-ben még falu.

³⁾ Teleki Oklevéltár II. 30.

⁴⁾ Hogy a *d* vagy *t* hangot hol elhagyják, hol megtartják, arra példa a vasmegyei Tobaj, melyet hajdan Tobajd-nak írtak. Csánki i. m. II. 804.

⁵⁾ Csánki i. m. I. 778, 785.

⁶⁾ U. o. II. 62—63.

⁷⁾ U. o.

252. Uraj	Uraj f. Gömör és Vas m.-ékben.
253. Ülke, 1566 — 7-ben Ilkh, Illyke ¹⁾	V. ö. Ilk f. Szatmár m.-ben.
254. Vadad	Vadad hajdan f. Szaránd és Temes megyékben. ²⁾
255. Vargyas	Vargyas völgy Ács-Teszér határában Veszprém m.-ben és Vargyas erdő Enese határában Győr m.-ben.
256. Vecze	Vecze f. Hont m.-ben.
257. Venicze 1567-ben még falu. ³⁾	Venicze hajdan f. Gömör és Baranya megyékben. ⁴⁾
258. Véczke	Véczke tó Agtelek mellett Bereg, hajdan Ung m.-ben. ⁵⁾
259. Zsákod hajdan Sákod	V. ö. Ságod Szala m.-ben.

Hihető-e, hogy 442 évig él egy darab földön egy nép és nem különbözteti meg nevekkal annak részeit, hanem vár a magyarok bejövetelére, sőt vár még azután is 3 századot, s akkor is kimegy előbb a Duna-Tisza mentére megtanulni, hogyan is kell elnevezni a növényzetről, alakról, személyekről stb.-ről az egyes községeket?!

A székelyektől és a Királyhágón innen élő magyaroktól alkotott helynevek teljes egyezőségének nem az-e a természetes magyarázata, hogy a székelyek már mint keresztények, már mint megtelepüléshez (s nem csatangoláshoz) szokott bevándorlók ülték meg a Maros és Küküllő felső völgyeit?!

A községnevek ennyire magyaros alakja ellen esetleg tehető egy ellenvetés. Mondhatják, hogy a községek neveinek meghatározásába beleszólhat az egyház, beleszólhat a világi előljáróság, a földesúr stb., beleszólhatott volna pl. a széke-lyeknél a magyar királytól kinevezett székely ispán és ennek helytartója. Amde nyilvánvaló, hogy sem egyházi, sem világi hatóság abba bele nem szólhat, mert nincs is hozzá semmi köze, hogyan nevezze el egy-egy község lakossága az ő határának egyes pontjait, dűlőit! Hiába magyar pl. Nagy-Szeg vagy Szilvás szilágymegyei falvaknak községneve, a dűlőnevek mind

¹⁾ Székely Oklt. II. 203. IV. 42.

²⁾ Csánki i. m. I. 747. II. 108.

³⁾ Székely Oklt. II. 218.

⁴⁾ Csánki i. m. I. 149. II. 535.

⁵⁾ Zichy cs. okm. I. 22.

oláhok (románok), mert az eredetileg magyaroktól alapított falvakba utóbb beköltözött oláhok (románok) a helység nevét meg nem változtathatták ugyan, de a határ egyes pontjait már a maguk felfogása szerint, a maguk nyelvén jelöltették meg.

Ha már most a székely dülőneveket, a völgyek, hegyek, dombok, szántók, kaszálók, erdők neveit vesszük szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy azok tán még magyarabbak mint a községnevek. Vegyük elő pl. Benkő Károly művét. Nem kell nagyon keresgetnünk, majd minden lapon ily dülőnevek kerülnek szemünk elé: Kurtatető, Ujfogás, Orotvány, Akasztófa-
oldal, Nagyoldal, Vadalmás, Kápolnás, Átaltető, Nyergestető, Csorgó (kút, vagy forrás), Verőfény, Vénhegy, Kishegy, Kecskés-
tető, Kereszthegy, Magyarós, Csonkás, Hollós, Hidegmál, Pusztaszőlőoldal, Hegyestető, Bakos, Sósdomb, Csúcs, Bornyúkert, Omlás, Kiserdő, Rózsáspad, Ökörtilalmas, Csúp, Tollas, Kéményesút, Ravaszdomb, Nyiras, Telebük, Köleshelyoldal, Som-
oldal, Köves, Tehénhajtó, Bérczes, Baglyos, Melegoldal stb.

Udvarhelyszék dülő nevei szintén ilyenek. Például csak egy falunak, Csöbnek dülőneveit sorolom föl, ebből megíthetjük a többiekét is. Csöb határrészei ezek: Szőlővápa, Küscsere (Küs székely tájszólás kis helyett), Kerekbük, Oláh-
ösvény, Tövis, Lok (oláhoktól kölcsönzött szó), Székespallag, Gyakor, Cserealja, Himoscseré, Jánosbükke, Gödrös, Tanórok, Bodos, Gernyészvölgy (gerenye tájszó, annyit tesz mint szárazágtörmelék), Gyepüsorok, Dráméoldala, Ropófa, Somosbércz, Madaré, Bucsusallya, Baboslüget, Veresmart, Nagyvölgy, Gyöngyösbércz, Gyepüsvölgy, Fattyasvölgy, Kerekmező, Disznógy, Gombáspatak, Erdőtörök, Hágútfő, Kincseság, Szénamező, Fődeles, Pirosvápa, Kékesdomb, Csöpögő.

Van-e e nevekben, a mi a magyartól eltérő eredetet mutatna?! Teljességgel nincs. Lehet, hogy a ki a magyar tájszavakat, vagy a régi magyar nyelvet nem ismeri, némelyik dülőnéven megütközik, de, ha ezeket a Királyhágón inneni tájszavakkal s dülőnevekkel egybevetjük, megszűnik minden megütközés és ellenkezőleg megint szembetűnő egyezést tapasztalunk a székely és a Királyhágón innen használt dülőnevek között. A székelyek földjeik elnevezésében nagyon szerették használni a *czíher*, *ropó* (vagy rapó), *horgas*, *üver*, *pad* neveket;

völgyeiket *áj, aszó, vápa* szavakkal, erdeik egyes fajtáit: *szeg, harap, rez, gyakor, eresztvény*, egyik fajta rétjüket *tunórok*, szőleiket *unom, hanga* szavakkal jelölik.¹⁾

Már most a *czíher, ropó, horgas, pad* határnevek előfordulnak Szilágy megyében Szilágysomlyón, Lompérton, Récsén és Sarvaságon, Hont m.-ben Perőcsényben, továbbá Abaúj m.-ben Mérán, Fonyban stb., Szala megyében Szilvágyon, Kis-Lakoson.²⁾ Az *üver* (iver) helynevet említik már 1261-ben Hont megyében Letkés és Bajta közt és Komáromban (Vizes-iver). Az *áj, aszó, vápa* (lápa) völgy-fajtákat jelző szavak hajdan Dunántúl különösen divatoztak,³⁾ de azonkívül ismerték és ismerik Nógrádban, Torna megyében (mint pl. *Áj* falu neve is igazolja), Szatmár megyében.⁴⁾ *Áj* szó él ma is Ér-Keserű biharmegyei faluban.⁵⁾ Som-áj nemcsak az udvarhelymegyei Siménfalva és Kis-Kede határában fordul elő,⁶⁾ hanem a Szilágy megye nyugati részén is ott áll az ily nevű falu.

Ha a »szeg«-végzetű s kivált Maros- és Udvarhelyszékeken használt faluneveket (Egerszeg, Borzaszeg, Remeteszeg) és határ-részeket (Mátészege, Hidajszege, Borjuszeg, Göriczeg stb.) vesszük szemügyre, lehetetlen, hogy eszünkbe ne jusson a »szegek« országa Szala megyében, a hol 12 »szeg«-re végző falu áll egymás mellett (Rózsaszeg, Kercseszeg, Paisszeg stb.). De épp oly használatos e »szeg« Nyitra megyében s él ma is Szatmár megyében, mint egykor élt az egész országban a Nyár-szeg, Dió-szeg, Tölgy-szeg, Bikk-szeg, Szil-szeg, Almaszeg, Egerszeg stb. helynevek bizonyossága szerint.

A *gyakor* szó szintén élt és részben él mindenütt a Királyhágón innen.⁷⁾ A *harap* szót feltaláljuk Szilágy megyében,

¹⁾ V. ö. Székely Okt. VI. 405—412. Nyelvőr. II. 45, 46, 140.

²⁾ Petri: Szilágy m. története IV. k. 33, 296, 314, 578. Pesty: Magyarország helynevei. 129—130. Knauz. Monum. Strig. I. 461. Csánki i. m. III. 518.

³⁾ Oklevél-Szótár. 9, 573. Wenzel. Árp. Okm. III. 125. V. ö. Szinnyei: Magyar Tájszótár. I. 18—19.

⁴⁾ Szinnyei: Magyar Tájszótár. 58., 1290.

⁵⁾ Nyelvőr. II. 187.

⁶⁾ Pesty: Magyarország helynevei. 327.

⁷⁾ Oklevél-Szótár. 311. Nyelvőr III. 333.

Gömör megyében Bején és Nagyszalonta környékén,¹⁾ a *rez* elnevezést Somogyban, Komárom m.-ben és Szilágyban Sarvaságon.²⁾ Az *eresztvény* hajdan közszó volt egész Magyarországon.³⁾

Tanórok nevű rétek ismeretesek ugyancsak tanórok alakban Abaúj m.-ben mindenütt, továbbá Tasnádon (Szilágy m.),⁴⁾ Kis-Komáromban (Szala m.)⁵⁾ és az egész Dunántúl pedig Tanárok, Tanár alakban.⁶⁾

Az] *Unom* és *Hanga* szőlőhegynevek előfordulnak Ócsa, Páty, Tura, Valkó-Szentlászló pestmegyei, Szőlgyén esztergommegyei ⁷⁾ falvakban és Csepregen (Sopron m.).⁸⁾

A majd minden faluban ismétlődő dülőneveken kívül használnak még a székelyek olyanokat is, a melyek ritkaságoknak tetszenek s a mai magyar nyelvből éppen nem, vagy alig érthetők. Ezek jórésze ismét régi személyneveket őrzött meg számunkra (s azért nem érthetők), mások régi, elavult szavakat.

E dülőnevek is feltalálhatók a Királyhágón innen. Sem időnk, sem terünk nincs, hogy a rengeteg számú dülőneveket mind összehasonlítsuk. Azokat, a kik meg akarnak győződni, meggyőzheti a következő sorozat is.

Bekecs hegy Selye mellett	Bekecs f. Zemplén megyében.
	Bekecs hegy Gömör határában.
Benkefalva Siménfalva határában	Benkefalva Bihar m.-ben és hajdan Krassó m.-ben. ⁹⁾
Berkeszszék Szent-Simon határában	Berkesz Szabolcs m.-ben és hajdan f. Krassó m.-ben. ¹⁰⁾
Bésen pataka Nyárád-Szent-Anna határában	Bésen most pusztá Somogy m.-ben.
Bodópataka Egerszeg határában	Bodóháza Bihar m.-ben.

¹⁾ Petri: Szilágy m. tört. IV. 314. Szinnyei i. m. 809.

²⁾ Oklevél-Szótár. 811—12. Petri: Szilágy m. tört. IV. 314. Csánki i. m. III. 518.

³⁾ Oklevél-Szótár. 197—98.

⁴⁾ Petri i. m. IV. 657.

⁵⁾ Pesty: Magyarország helynevei 385. 84.

⁶⁾ Szinnyei: Magyar Tájszótár 650.

⁷⁾ Pesty i. m. 404.

⁸⁾ Nyelvőr. II. 94.

⁹⁾ Csánki i. m. I. 604. II. 99.

¹⁰⁾ U. o. II. 99.

Bodakút, Ernye határában

Bonczapatak Harczó határában

Bóta Kál f. határában

Csege Szövérd határában

Csete Nagy-Galambfalva határában

Csicsáj Kölpény határában

Czakóárka Szent-Gericze határában

Czike Homoród-Almás határában

Dajnád Andrásfalva határában

Devecser Homoród-Almás határában

Endes Kelemenfalva határában

Gógányoldal Agyagfalva határában

Gönczérbércze Mája határában

Gunypatak Názánfalva határában

Halmod Mogyorós határában

Harmad Vadasd határában

Harsánygödre Galambod határában

Honthegye Farczád határában

Kolombércze Rigmány határában

Lugos Bögöz határában

Makravára Makfalva határában

Boda dülő Völcsök határában (Szilágym.-ben), Bodafalva Somogy megyében.

Bonczafalva hajdan f. Szaránd megyében.¹⁾

Bóta f. Borsod m.-ben.

Csege Somogy m.-ben és egyebütt.

Csete Padár határában (Szala megyében).

Csicsaly f. Somogy m.-ben.²⁾

Czakófalva Gömör m.-ben.³⁾

Czike puszta Nyitra m.-ben.

Dajnaallya Nemesszer határában (Szala m.-ben).

Devecser f. Abauj m.-ben és egyebütt.

Endes Szabolcs és Baranya megyékben.

Gógánfalva Sopron m.-ben.

Ginczér Pető-Szinye határában (Abaúj m.-ben) és Gönczör Borsod határában.

Gunya-Kér hajdan f. Somogy m.-ben.⁴⁾

Halmad Nagy-Kér határában (Nyitra m.-ben).

Harmad hajdan f. Csanád m.-ben.⁵⁾

Harsány f. Bihar m.-ben és egyebütt.

Hont vára Hont m.-ben.

Kolom f. Vas m.-ben.

Lugas f. Bihar m.-ben és egyebütt.

Makra Csajág határában és egyebütt.

¹⁾ Csánki i. m. I. 727.

²⁾ U. o. II. 598.

³⁾ U. o. I. 132.

⁴⁾ U. o. II. 609, 619.

⁵⁾ U. o. I. 697.

Odormány hegyese Csókfalva határában	Odormántő hajdan falu Szaránd m.-ben. ¹⁾
Padé Kányád határában.	Padé f. Csanád (most Torontál) m.-ben.
Posony Ilenczfalva határában	Pozsonyváran kívül Posonykút van Bálványos határában (Somogy m.-ben) és Posony dülő Megyer határában (Nógrád m.).
Romocsa Musna határában	Romocsa Sarmaság határában (Szilágym.) Ramocsaháza f. (Szabolcs megye).
Sennye Erdő-Szentgyörgy határában	Sennye f. Vas m.-ben).
Sugófalva Gerebenes határában	Sugó Jászó határában (Abaúj m.).
Szerecsen Átosfalva határában	Szerecsen f. Győr m.-ben.
Szered Kodács határában	Szered város Pozsony m.-ben és Czered f. Nógrád m.-ben.
Széked Szentháromság határában	Széket Nagykér határában (Nyitra megye).
Szülemegye Kobátfalva határában	Szüle most pusztá Solt mellett.
Ugrapataka Szövérd határában	Ugra f. Heves m.-ben és egyebütt.
Vászoly allya Siménfalva határában	Vászoly f. Szala m.-ben.
Vetekútja Csávás határában	Vetehida hajdan f. Somogy m.-ben. ²⁾
Zsidópatak Kebele-Szentiván határában	Zsidópatak Szkáros f. határában (Abaúj m.).

E dülőnevek a régi székelyektől használt személynéveket tartották fenn korunkra, de, mint látjuk, ugyanazok divatoztak a Királyhágón innen is.

Az egyes határpontok eredeti fekvését vagy állapotát elavult szavakkal jelző dülőkből bemutatjuk a következőket:

Bakonya Benczéd határában	Bakonya f. Baranya m.-ben.
Bocsok hegy Ménes határában (Bocsk is)	Uboacsok partoldal Kenyhecz határában Abaúj m.).
Bélmező Siménfalva határában	Bélmező most pusztá Bihar m.-ben Csételek mellett.
	Bélmező hajdan f. Szaránd m.-ben. ³⁾

¹⁾ Csánki i. m. I. 741.

²⁾ U. o. II. 655.

³⁾ U. o. I. 726.

Borzik (a Borzlikból össze-
vonva) Csikfalva határában

Csirik Kis-Adorján hatá-
rában

Csortos Agyagfalva hatá-
rában

Czepléd Madaras határában
Dányér Nyomát

Dondur Baczka-Madaras
határában

Ebes Kál határában

Éhmező Ménes határában

Fenes Kibéd

Gárdony Nagy-Galamb-
falva határában

Göbecz Csibafalva határában

Hájagos (a hályogfától)
Csibafalván

Hidegség Dállya határában

Homoródpatak

Korhánypatak Szabéd hatá-
rában

Kosok Erdő-Szentgyörgy
határában

Kotormány Mogyorós hatá-
rában

Kotyor Szentkirály hatá-
rában

Köblös Betfalva határában

Lucsony Szentháromság
határában

Ostormány Átosfalva hatá-
rában

Párgya Hagymás-Bodon
határában

Sármás Kibéd határában

Borzik Völesök határában (Szilágy m.)
és Szilvagy határában (Szala m.).

Sirik Kerek-Gede határában (Nógrád
megye).

Csortos Szilvás határában (Borsod m.).

Czepléd Somogy m.-ben és egyebütt.
Dányér Kővágó-Örs határában.

Dandur Naprágy határában (Gömör
m.) és Dundur Dáka határában (Vesz-
prém m.).

Ebes Szilvás határában (Borsod m.)
és egyebütt.

Éhmező Lecsmér határában (Szilágy
megye).

Fenes f. Bihar m.-ben.

Gárdony Varsolcz határában (Szilágy
m.) és egyebütt.

Göbecz Zselicz-Kisfalud határában
(Somogy m.).

Hájogos Debrőd határában (Abaúj
m.) és egyebütt, Dunántúl is.

Hidegség Ajnácskő vidékén (Gömör
megye).

Homoródpatak Szatmár m.-ben.

Korhánvyölgy Kigyósm. Békés m.-ben.

Kosok Alsók határában (Hont m.)

Kotormány Vas m.-ben Senyeháza
mellett, továbbá Zselicz-Szentpál (So-
mogy m.) és Radvány (Abaúj m.) hatá-
raiban.

Kotyor Bihar-Püspöki és Győr-Kajár
határaiban.

Köblös Homok-Szentgyörgy határa-
ban (Somogy m.).

Lucsony f. Mosony m.-ben.

Ostormány Jólész határában (Gömör
megye).

Párgy Nagy-Mon határában (Szilágy
megye).

Sármás Ádásztevel és Jákó határai-
ban (Veszprém m.).

Sorokárok Bárdos határában	Sorokpatak Vas m.-ben.
Sukuró Új-Székely és Fiát- falva határaiban	Sukuró (Sokoró) hegy Győr m.-ben
Szardó Szentimre határában	Szardó Sikátor határában (Borsod m.) és Gesztéte határában (Gömör m.)
Tekeres Baczka-Madaras határában	Tekeres f. Temes m.-ben.
Varasd Bő határában	Varasd f. Baranya m.-ben.
ZoborHomoród-Almás hatá- rában	Zoborhegy Nyitra mellett.
Zomba Harczó határában	Zomba f. Tolna m.-ben.

Vannak még a székely dülőnevek közt szórványosan ilyenek is: Láz (Ernye határában), Borozdaköz (Harasztkeréken), Szurduk (Csejden), Mocsár (Harczón), Terebics (Jedden), Oszelpataka (Szent-Simon határában), Czelna (Vadadon), Cserna (Szövérdén). Ezek a Királyhágón innen szintén előfordulnak s kétségtelenül szláv eredetűek. Ujra mutatják ezek, hogy, azon székelyek akik e dülőneveket adták, nem más, hanem a szláv határon keresztülment magyar nyelvet beszéltek.

Mindent összevéve a székely személy-, helység és dülőnevekből elvitázhatatlanul következik, hogy a székelyek nem éltek 442 évig a magyar nemzettől elszakítva. Ennek okvetetlenül nyoma volna a személy- és helynevekben, pedig nincs.

Következik a helynevekből az is, hogy mielőtt a székelyek elkezdtek megülni a Maros és Küküllő folyók völgyeit, már keresztülestek ugyanazon keresztény és szláv határon, a melyen duna- és tiszamenti magyarság. Ez pedig csakis a X—XI. században a Királyhágón innen történhetett. Ennélfogva erdélyi letelepülésük a XI. század vége előtt nem kezdődhetett.

A dülőnevek egyezősége is világosan bizonyítja ezt. Míg a magyar szabadon csatangolt, nem volt szüksége dülőnevekre, nem is lehetett volna az ilyeneket állandósítani. De a mint egy, legalább nagyjából körülhatárolt kis területre volt szorítva, a mint egy-egy falu határához volt kötve, kényszerítve volt a határnak egyes pontjait megjelölni. Így keletkeztek egyes műszavak a hegyek, völgyek, szántók, erdők, legelők elnevezésére. Ez csak a XI. század végére következett be. A székelyek tehát csak ezután a XII—XIII. századokban vihették magukkal ezen műszavakat s használhatták azokat a tőlük alapított falvak határpontjainak elnevezésében.

A kik tehát azt hitték, hogy a régi székelyek személy- és helynevei majd ellene fordulnak a nyelvi bizonyítéknak, roppantul csalódnak. Éppen megfordítva. A régi székely személy- és helynevek még meggyőzőbben hirdetik azt, hogy a székelyek sohasem voltak valami más nemzet tagjai, sohasem voltak a magyaroktól századokon át elszakadt nép, hanem a XI. század végére megalakult egységes, keresztény, magyar nemzetnek voltak egyik erős ága! Különben is a régen tisztán magyar, erdélyi Mezőségen át állandó összeköttetésben állottak a magyarsággal, úgy hogy csak a XVII. század vége óta tűnnek fel mintegy különálló, a magyarságtól némileg elszigetelt népnek.

Nem voltak tehát a székelyek sem eszegel bolgárok, sem chazar-kabarok, hanem mivel a XI—XIII. századokban hazánk lakossága külön hivatású, külön jogú osztályokra volt osztva, ők is a XI. század végére megalakult, egységes, keresztény magyarságnak egyik osztályát tették.

Miért lettek aztán külön társadalmi osztálylyá? miért nevezték el őket székely-magyaroknak vagy röviden csak székelyeknek? azt egykori foglalkozásuk magyarázza meg.

Mi volt a székelyeknek legrégibb foglalkozása? Ezt úgy fejthetjük meg, ha éles vizsgálat alá vetjük az ő egykori, Királyhágón-inneni lakóhelyeiket.

Kiindulunk abból a biztos szempontból, hogy a különböző foglalkozású társadalmi osztályok mindig az ő foglalkozásuknak kedvező vagy legalább is türhetően megfelelő területet keresnek fel. A bányász nem lakott és nem lakhatik Szegeden, a halász nem telepedett le Kecskemét homokvidékén, a szőlősök nem keresték fel Szepességet.

Már most mai tudásunk szerint a székelyek a Királyhágón innen 17 helyen laktak.

1. Székely falu volt a mai Fejér- (hajdan Pest-) megyében, Tárnok mellett,¹⁾ mint az egykoron itt lakó székelyek emléke.

2. Székely falu volt és van Tolnamegyében Simontornyától délre (ma kettős falu Nagy- és Kis-, hajdan Lovász- és Püspök-Székely megkülönböztetésekkel).²⁾

¹⁾ Csánki: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. 31.

²⁾ U. o. III. k. 450.

3. Ugyancsak Tolnamegyében Szakes tájékán is állott Székely nevű (Alsó- és Felső-) falu.¹⁾

4. Székelyek laktak hajdan Baranyamegye nyugati részén Váty (most Nagy-Váty) faluban.²⁾

5. Jóval odább, Mosonymegyében, az ország határától nem messze, a régi Perény, most Pándorf falunak valaha székely lakosai voltak.³⁾

6. Dunáninnen, még pedig Pozsonymegyében, Nagy-Szombattól északra tanyáztak a székelyek, mert egy 1258-iki levél Boleráz határáról ezt írja: »a patak medrében húzódik a határ a nagyerdőhöz, a székelyek felé s ott van 3 határdomb, az egyik S. falujáé, a másik Bolerázé, a harmadik a székelyeké, aztán a nagyerdőn át húzódik a határ.«⁴⁾

7. A Kis-Kárpátoknak másik oldalán, Pozsonymegye északnyugati részén, szintén sok székely lakott, mert Székelyfalut (vagy csehesen Szekulát) a XV. században Székely-Boldogasszonynak (németül Zekl-Sandmarein-nak) hívták.⁵⁾

8. Bars- és Hont megyék szélén, a Garam egyik mellék-völgyében, Selmeczbánya szomszédságában is alapítottak egykor a székelyek egy kis falut s ezt róluk sokáig Székely-nek (Zekel), utóbb németesen Czekel-nek, Zykyll-nek, utoljára Sekel-nek hívták, napjainkban pedig, eredetét nem ismervén, Sekély-re magyárosították.⁶⁾

9. A tiszántúli egykori székely lakosok emlékeinek sorát megkezdi a szabolcsmegyei Székely falu, de nemcsak itt,

¹⁾ U. o. III. k. 450.

²⁾ Fejér: Cod. Dip. IV/3. 547., V/1. 184., V/2. 491. A történet-irodalmunkban rég ismert »Siculi de Wagh« ezeket jelenti (V. ö. Csánki i. m. II. 543.) s helytelenül fordították e tételt »vágmelléki székelyek«-re. Ha az oklevél írója a Vág folyót akarta volna jelezni, akkor »Siculi de iuxta Vagh«-ot irt volna. V. ö. Monasterium de iuxta Gron, Camera de ultra Drawa.

³⁾ Székely Okl. I. 7., 8. V. ö. Wenzel: Árp. Okm. VIII. 89.

⁴⁾ Fejér: Cod. Dip. VI.1. 159.

⁵⁾ Pozsonyi káptalan országos levéltára. 1455. 6., 14., 36. 1502. 3., 8., 13. Csánki Dezső szives közlése. Dobsa Mihály esperes-plébános szives tudósítása szerint Székelyfalú egyháza ma is a Boldogságos Szűz tiszteletére van avatva.

⁶⁾ Csánki Dezső szives közlése az Országos levéltárból. (Dl. 7354., 7374.) és a Batthyány cs. lajtaufalusi levéltárból.

hanem a vele szomszédos Sényő falu lakosai közt is akadtak székelyek.¹

10. Biharmegyében nemcsak a Székelyszáz nevű század figyelmeztet bennünket a XIII. században még ott lakó székelyek sokaságára,²) hanem Székelyhida város is.³)

11. Ugyancsak Biharmegyében, Nagy-Váradtól délre. Székelytelek falu is a régi székelyek emlékét őrzi.⁴)

Szokatlanul sok székely falunak emléke maradt fenn a Temesközön, pontosabban szólva a Maros és Al-Duna közt. Ilyenek voltak:

12. Székelyszeg, Új-Aradtól nyugatra, a mai Székesút helyén.⁵)

13. Székelyfalu (Alsó-Felső) Rékas és Lippa közt.⁶)

14. Bor-Székely falu Temesvártól északra, Szent-András táján.⁷)

15. Székelytelek falu, Csák város (most Csákova) táján.⁸)

16. Székelyfalu, a régi Krassó. megyében, Fejértemplom vidékén.⁹)

Végre volt 17. Székely falu Szerémmegyében is legalább is egy, a mai Nikincze tájékán.¹⁰)

Némely dülőnevek szintén emlékeztetnek a Királyhágón innen lakó székelyekre. Így Kecő gömörmegyei falu egy részét ma is Székelyszögnek hívják; Péderen (Abaujm.) van Székelytő, Böhönyén (Somogym.) Székelyerdő. E dülőnevek azonban esetleg a XV—XVI. századbeli birtokosoktól vagy lakosoktól származtak, azért e helyeket nem vesszük fel azok sorába, a hol eredeti foglalkozású, XIII. századbeli székelyek laktak.

¹) Csánki i. m. I. 526. Székely Oklt. I. 52. III. 10—11.

²) Karácsonyi-Borovszky: Várad-i tüzesvaspróba-lajstrom. 213. l. (208. régi szám).

³) Csánki i. m. I. 599.

⁴) U. o. 623.

⁵) Borovszky: Csanádmegye története. II. 548—49.

⁶) Csánki i. m. II. k. 30. l.

⁷) U. o. II. 16.

⁸) U. o. II. 63.

⁹) U. o. II. 107. és Krassó. oklt. III. 343.

¹⁰) Csánki i. m. II. 253.

Figyelemre méltó az is, hogy hazánk erdős-dombos vidékein több helyt előkerül a Lófő dülőnév. Így Salgó-Tarjánban (Nógrádm.-ben), Apátfalván (Borsodm.), Csoknyán (Lófőmező), Zubugyon (szintén Borsodm.-ben Lófejrét). E dülőnevek néhol nagyon régiek lehetnek, mert pl. a somogy megyei Hetes-en már 1276-ban említik a Lófő-sára nevű eret (Lufeu sara).¹⁾ Mivel pedig tudjuk, hogy a primipilus 2 századdal előbb előfordul Komáromm.-ben mint az erdélyi székelységnél, nem vakmerő azon következtetésünk, hogy e Lófő dülők az egykor ott lakott lófő tisztviselő számára voltak fentartva (V. ö. papréte, vármező) s innen kapták nevüket. Ez esetben a lófő hivatalnév éppen nem erdélyi, székely termék, hanem épp úgy a Duna-Tiszamentéről átvitt szó, mint a »hadnagy«.

Biztos azonban, hogy valaha Szalamegyében is voltak székelyek. Egyiket közülök 1274-ben Székely Györgynek hívták s hiába ellenkezett, döbrétei földjét (Szala-Egerszegtől délnyugatra) csak elajándékozta a király másnak.²⁾ Szerencsésebben járt egy Ipolyvölgyi székely család; ez nemességet és Tarnóczon nemesi birtokot kapott, úgy hogy 1358-ban Tarnóczi Székely Gergely már Nógrád vármegyének esküdt birája vala.³⁾

A székelyek ezen elhelyezkedése először is tönkreteszi Fejér Györgynek, Hunfalvynak és követőiknek azon véleményét, hogy a székelyek eredetileg határőrök voltak. A határőröknek az ország hátsárszélein kellett lakniok. Mivel pedig látjuk, hogy székelyek laktak Fejér- és Tolnamegyékben, Osanád és Temesvár közelében, ők határőrök eredetileg nem lehettek. Hála Istennek — a XVI. századig — sohasem volt Magyarország annyira oda, hogy Tolna- és Fejérmegyék vagy Temesvár környéke véghegyek lettek volna.

Más okát kell tehát a székelyek ilyen elhelyezkedésének keresnünk.

Erre első figyelmeztetés az, hogy a fátlan, nagy, magyar alföldön a székelyek ottlakásának egyetlen egy emléke sincs.

¹⁾ Hazai Okm. VI. 216.

²⁾ Hazai Okm. V. 50.

³⁾ Kubinyi: Hontmegyei Oklevelek. II. 207.

A másik figyelmeztetést az 1258-iki levél nyújtja. Ez világosan mondja, hogy a Nagy-Szombattól északra eső székelyek a nagyerdő mellett laktak.

Ha e nyomon elindulva, megint végig vizsgáljuk a Királyhágón innen lakó székelyek lakóhelyeit, azt tapasztaljuk, hogy:

1. A fejérmegyei Székely falu a Vértess erdeje mellett feküdt.

2. A Simontornyától délre eső Székely falu az erdős Hegyhát tövében áll s ott még az 1840—90. években is 3158 hold erdő volt.¹⁾

3. A Szakcs körül esett Székely falu szintén erdős tájékon állott.²⁾

4. Váty a zselizi rengeteg erdőség szélén feküdt. E zselizi erdőséget csak a XIII. század elején kezdték irtani.³⁾ Különbben is 1840 körül 3740 (magyar) hold,⁴⁾ 1890 körül pedig 632 (katasztr.) hold erdő tartozott e falu határához.⁵⁾

5. A régi Perény (most Pándorf) és Fertőfő-Szombat hely (most Nezsider) közt 1264-ben nagy erdő állott,⁶⁾ ma is van határában 1002 (kat.) hold erdő.⁷⁾

6. Hogy a Nagy-Szombattól, illetőleg Boleráztól északra lakó székelyek nagy erdő mellett taktak, már láttuk. Lipszkynek 1802-iki térképe e tájékon, a Fehér- vagy Kis-Kárpátok mentén rengeteg erdőségeket tüntet fel.

7. Székelyfalu a Kis-Kárpátok északnyugati oldalán, a Miava pataktól délre hosszan elnyúló Búr erdőség tövében áll.⁸⁾

8. A barsmegyei Székely (ma Sekély) falu határa ma is csupa erdőség. A garam-szentbenedeki apátság mellé levő birtoka 1209-ben »erdő s vadászok lakják«.⁹⁾

¹⁾ V. ö. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. IV. k. 80. l. Baross: Magyarország földbirtokosai. 709., 710.

²⁾ Baross i. m. 705.

³⁾ Wenzel: Árp. Okm. I. 278., XI. 225.

⁴⁾ Fényes i. m. IV. 284.

⁵⁾ Baross i. m. 95. l.

⁶⁾ Wenzel: Árp. Okm. VIII. 89.

⁷⁾ Baross i. m. 434.

⁸⁾ L. Lipszky térképét és Baross i. m. 92—95. l.

⁹⁾ Knauz i. m. I. 190.

9. A Nyir-Bogdány közelében eső Székely és Sényő falvak Szabolcsmegyének azon részén esnek, a hol hajdanában a Tisza kiöntéseitől táplált tölgyek és egyéb erdei fák vígan tenyésztek. Lipszky térképe még sűrű erdősnek mutatja e vidéket s az erdők romjai Berkeszen, Székelyen, Ibronyban, Sényőn és Téten 1890 körül még megvoltak.¹⁾

10. Székelyhida a szilágysági rengeteg erdőségnek délnyugatra, Biharmegyébe nyúló ágának szélén fekszik. A XIX. században 2114 hold többnyire tölgy- és cserfából álló erdő tartozott hozzá.²⁾

11. A Nagy-Váradtól délre eső Székelytelek falu határáról a Biharmegyét személyes tapasztalatból annyira ismerő Fényes Elek ezt írja: »2000 holdból 1250 hold erdő, de legelőnek is használtatik. Erdeje szép cser és tölgyfából áll.«³⁾

12. Székelyszeg a Maros mentén egész Perjámosig nyúló erdőség szélén feküdt. A nevéből ferdített Székesúton és még inkább a szomszédos Német-Szentpéteren ma is nagy erdők állanak.⁴⁾

13. Hogy Lippa-Rékas közt hajdan is, ma is nagy erdőségek nyúltak és nyúlnak el, nyilvánvaló mind a régi XV—XVI. századbeli levelekből,⁵⁾ mind a XIX. századbeli összeírásokból.⁶⁾ Az e vonalon eső Sistarovecz faluról pl. azt írja Fényes: »Fő gazdasága a szilvában s gyönyörű tölgyes, bikkes erdejében áll.«⁷⁾

14. Azon a tájékon, a hol hajdan Bor-Székely állott, Temesvártól északra, még a XIX. század végén is legalább 6865 (katasztr.) hold erdőt találunk.⁸⁾

15. A Temes ágai közt s azok mentén az erdőség benyúlt csaknem Csáig (Csákováig), Ligeten pl. 2089 (katasztr.) hold

¹⁾ Baross i. m. 592—94.

²⁾ Fényes i. m. IV. k. 80. l. E vidéken különben magam is jártam.

³⁾ Fényes i. m. IV. 81. l.

⁴⁾ Baross i. m. 699.

⁵⁾ Adattár a csanádi egyházmegye hajdanához. 1872. évf. 380., 1873. évf. 146.

⁶⁾ Baross i. m. 796—97.

⁷⁾ Fényes i. m. IV. k. 31.

⁸⁾ Baross i. m. 694—95.

erdő állott még 1890 táján.¹⁾ Tehát az itt egykoron létező Székelytelek nem szűkölködhetett fa nélkül.

16. Ugyanezt kell mondanunk a Fejértemplom vidékén a XV. században fennálló Székelyfaluról. Itt a Néra völgye mentén már kezdődnek az erdők, pl. a mai Rebenberg és Leszkovicz faluk határában.²⁾

17. Végre, hogy Szerémmegyének azon részén, a hol a régi Székelyfalu erdőség mellett állott, nem hiányzott az erdő, azt 1346-iki oklevéllel igazoljuk.³⁾ Lipszky térképe is itt a Száva mentén mérföldekre terjedő erdőket mutat.

Kétségtelen ebből, hogy a székelyeknek első foglalkozása az erdőkkel összeköttetésben állott, mert különben nem kereste volna mindig azok mellékét.

Mire használták a székelyek eredetileg az erdőket? azt megtudjuk az ő régi adózásukból.

Nagyon jól tudjuk, hogy az Árpádkorban a különböző néposztályok legtöbbnyire nem készpénzzel adóztak, hanem a foglalkozásuknak megfelelő készítményekkel, természetben kiszolgáltattott terméssel, vagy állatokkal.

A székelyek eredetileg adó fejében bizonyos számú szarvasmarhát, juhot és sertést fizettek a királynak, még pedig akkora mennyiségben, hogy a király abból, mint egyik jelentékeny jövedelméből, épp úgy tizedet adott az esztergomi érseknek, mint pl. a pénzverésből.⁴⁾

Két ízben is, 1256-ban és 1262-ben, ünnepiesen megerősíti a király az esztergomi érsek abbeli kiváltságát, hogy a székelyektől »in pecudibus, pecoribus et animalibus quibuslibet« fizetett királyi jövedelem tizedrészét megkapja. Az esztergomi érsek jogai pedig nagyon messzire nyúlnak vissza! Nem lehet tehát kételkedni azon, hogy a székelyek eredetileg a királynak szarvasmarhák, juhokkal és sertésekkel adóztak, mert a »pecora, pecudes et animalia quaelibet« szavak legalább is e hármat kétségkívül magukban foglalják.

¹⁾ U. o. 691.

²⁾ U. o. 382., 693.

³⁾ Anjoukori Okm. II. 314., IV. 649.

⁴⁾ Knauz: Monum. Strig. I. 437., 474.

Senki sem adhat olyat, a mije nines! A székelyek erdők-menti lakása és adózása tehát kézzelfoghatóan mutatja, hogy eredetileg a székelyek *erdők mentén s azok tisztásain jószágokat legeltető állattenyésztők, pásztorok voltak.*

E foglalkozásokból következett először is, hogy jól kellett ismerniök az erdők útjait, határait. Ennek köszönhatték aztán, hogy idővel őket (nem mindenféle, hanem csak) erdőkerülőknak alkalmazták. Hogy a XVI—XVIII. században a tiszáninneni részekben az erdőkerülőket székelyeknek nevezték, az kétségtelen.¹⁾ Ez tehát a székelyeknek fent bizonyított, erdei pásztorkodását hatalmasan támogatja.

Az erdőkön való legeltetésből következett az is, hogy nyájait sűrűn kellett védeniök az akkoriban még roppantúl elterjedt vadállatok ellen. Nyíllal, baltával fegyverkezetten kellett őrt állniök, mert különben nyájai széjjelfutnak, vadállatok zsákmányai lesznek.

Az erdők ismerete, a nyílazásban való jártasságuk ismét módot adott nekik ritka, de gyors emelkedésre utat nyitó, hírt, nevet, vagyont szerző foglalkozáshoz.

Tudnivaló, hogy az Árpádkorban hazánkat a külső országoktól széles, lakatlan, vagy ritkán lakott közök és azonkívül erős, sok helyütt kettős gyepek (levágott fákból emelt torlaszok) választották el. Már most lovassereg előtt az ilyen erdős, bokros közökön, gyepekön utat kellett vágni, mert különben nem haladhatott.

Az ilyen utak vágására nem volt alkalmas az alföldi vagy dunamenti, síkföldi jószágtenyésztéssel vagy halászattal foglalkozó magyar, nem is ismerte az ilyen az erdők alkalmas átjáróit, mert nem járt benne.

Nagyon természetes tehát, hogy mikor királyainknak akár Német-, akár Cseh-, akár Lengyel-, akár Oroszország felé vagy pedig a bessenyők és kúnok ellen erdőkön át kellett vonulniök, elővették az erdőket bujó, azokat ismerő székelyeket s azokkal vágattak maguknak utakat!

Nagyszerűen illik e természetes következtetéshez krónikáink árpádkori részének és a Névtelennek azon adata, hogy

¹⁾ Gazd. tört. Szemle. 1895. 291—92. Hunfalvy: Az oláhok története. I. 244—45. Régi Magyar Nyelvemlékek. II. 310.

a székelyek mindig a magyar sereg előtt jártak! A mikor legelőször említik őket, 1116-ban, a magyar király Morvaország határára ment egész Magyar-Bródig, át kellett tehát mennie a gyepekön.¹⁾ Második említettetésük alkalmával is, 1146-ban, a magyar sereg a mosonyi kapun és a Lajtán túl vonul.²⁾ Elöl kellett menniök a székelyeknek, hogy átjárókat vágjanak, utat mutassanak az ő foglalkozásukból jól ismert területen: az erdőkön át.

A magyar sereg kiegészítő (ma talán azt mondanók: műszaki) csapataivá váltak ekként az útkészítő székelyek.

Ez az útvágás oly fontos teendőjük volt, hogy aztán erről kapták megállapodott, hivatalosan is elfogadott, napjainkig annyit kutatott és félreértett nevüket is.

Előre bocsátjuk megértés kedvéért, hogy valamelyik társadalmi osztály nevének nem kell kifejeznie azon osztály összes teendőit. Az asztalos nemcsak asztalt, a kerékgyártó nemcsak kereket készít, a polgár (a plugár-ból) nemcsak szánt. Ezt tudva, keressük a székely szó értelmét.

Bizonyos az, hogy a székely nem származik a szökni igétől. Ez neveltséges, kényszerszülte képzelődés.

De az is bizonyos, hogy Hunfalvy sem jól fejtette meg a székely nevet s igaza volt Szabó Károlynak, mikor Hunfalvy állítását el nem fogadta. Hunfalvy, mint tudjuk, szék-el-nek, azaz széken túl lakónak értelmezte a székely nevet. De ellentáll ez értelmezés helyességének az *el* szóban levő nyílt (s nem zárt, az *ö*-vel egyértékű) *e* hang. Nem lehet mondani pl. Hidölvi, Havasölvi, míg ellenben a székely szóban levő *e* világosan zárt *e*, mert lehet és szokásos is mondani: széköl, székő.

Főként lehetetlen elfogadni Hunfalvi értelmezését azért, mert a székelyek, mint láttuk, eredetileg éppen nem laktak a magyarok székein túl. Fejér-, Tolnamegyék és Temesvár környéke éppen a magyarság főfészkei valának s mégis ott erős székely telepeket találunk. Először a székely-magyar a nagy-magyarral együtt lakott, a hol erdő volt, mert őt a magyartól

¹⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 294—95.

²⁾ U. o. 339.

nem a nyelv, nem más nemzetből való eredet, nem valami ős hírnév különböztette meg, hanem csupán a foglalkozás.

Mivel azonban most már tudjuk, hogy a magyar seregben az erdőségi székely-magyaroknak nagy, jeles teendőjük az utak vágása, elkészítése volt, könnyen rátalálunk a székely szó eredeti értelmére.

Tudjuk, hogy a magyarok tömérdek szlovént hódítottak meg a honfoglaláskor és azokat magukba is olvasztották, tömérdek szavukat átvették.

A szlovén nyelvben (mint a többi szláv nyelvekben is) e szó (főnév) *szék* (sjek) annyit jelent mint *vágás* (most a belőle képzett sekati igében él, épp így a latinban is *secare*).

Már most azt írja Miklosich a szláv nyelvek összehasonlító grammatikájában: »A li képző török eredetű. Hajtogatatlan mellékneveket képez a török és szláv főnevekből, mint pl. drtli: szomorú, a drt főnévből, zlatali: aranyos, a zlato-ból, kostretli: kecskeszörből készült, a kostret-ből.«

E li képző járult az Árpádkorban a *szék* főnévhez is és így származott e szó: *székli*. Jelentett pedig annyit, mint vágásos, vágással foglalkozó. Mivel eredetileg melléknév volt, nem használták egyedül, hanem főnevet jeleztek vele ekként: *székli ember*, *székli magyar*, azaz vágó ember, vágó magyar.

Mikor aztán a magyar a *székli* szót az ő jellemző s a magyar sereg egyik részének foglalkozására annyira illő voltáért átvette, nem tűrte az ő idegen köntösében, hanem magyar ruhát adott rá, vagyis az ő nyelvének törvényeihez alkalmazta. Már pedig kivált a régi magyar nyelv nem szerette a mássalhangzók torlódását, hanem a Somlyóból csinált Somlyót, ősiünk-ből csinált ősiümük-öt. A *kl* hangtorlódást meg éppen nem szerette s még ma sem tűri a magyar nyelv, mert pl. ki tudjuk mondani a cséplő, bérlő szavakat, de már nem mondunk léklőt, spēklőt, hanem lékelőt, spēkelőt. A *székli* szóba is oda szúrt tehát a magyar nyelv egy kis kisegítő magánhangzót, a zárt *e* vagy *ö* hangot.

Így lett a *székli*-ből *székeli* vagy *széköli* s ezt tudva, nincs okunk csodálkozni azon, hogy még a XVI. században is gyakran *zekeli*-eket, *Zekeli* tartományt írtak, a hivatalos latin nyelvben pedig *Siculi*, *Ciculi* lett az általánosan elfogadott név.

De a magyar nyelv még tovább haladt. A li végén álló *i* hangot beleolvasztotta az előtte álló *l* mássalhangzóba, e beolvasztással *ly*-lyé lágyította azt s így a mint pl. a mässli-ből lett a messzely, konkoli-ből lett a konkoly, épp úgy a székli-ből is végre előállott e nevezetes szó: székely.

Székely-magyar tehát annyi, mint útvágó, útkészítő magyar.

A magyar népnek erdei jószágtenyésztéssel, háború esetén pedig útkészítéssel foglalkozó része később külön foglalkozásának megfelelő területet, jogokat, szervezetet kapott, s ez volt a székelyek eredete.

III. FEJEZET.

A székelyek Erdélybe való települése.

A népvándorlás viharaiiban a magyar nemzet későbbi kies, bérczes hazája, Erdély, egészen elnéptelenedett. A síksághoz szokott, lóháton élő nemzeteknek különben sem volt alkalmas. A rómaiak bányáiért becsülték, gyarmatosították, de kénytelenek voltak odahagyni s utánuk a bányák beomlottak, városaikat benőtte a cserje és a fű s mikor a magyarok hazánkba jöttek, nem volt egy szál ember, a ki meg tudta volna mondani, át tudta volna adni Sarmizegethusa, Apulum, Potaissa, Napoca stb. nevét.

Maguk a magyarok is egy századon át teljesen lakatlanul hagyták Erdélyt. Nagy okuk volt reá! Ezt vetették bástyául az őket támadó, két ízben oly gyászosan leverő bessenyők ellen. A 950 táján író s a magyar főurakkal személyesen ismerős Porphyrogeneta Konstantin világosan mondja, hogy hazánk és az akkor Moldvában tanyázó bessenyők közt négy napi járóföld terült el, míg ellenkezőleg Bessenyő- és Bolgárország távolságát csak félnapra teszi.¹⁾ Kévéssel utóbb a császár azt írja, hogy Trajánhídja (Szörénytornya) Belgrádtól (Nándor-Fejérvártól) három napi járásnyira van²⁾ s így egy

¹⁾ A Honfoglalás kútfői. 112, 117. l.

²⁾ Ugyanott 128. l.

napi járásra 8—9 mérföldet (mintegy 60 kilométert) számít. Négy napi járóföld tehát körülbelül 240 kilométert tett ki az ő idejében. Ha már most a Szeret folyó mentétől a XI. században használt borgó-prundi szoros irányában nyugatra 240 kilométert számítunk, Dézs-Kolozsvár vidékére jutunk.

Ugyanezt tanuljuk a magyar történelmi emlékekből. Hogy a királyhágóntúli részeket Tiszántúltól a magyarok bejövetele után még sokáig hatalmas erdőség választotta el, azt mind a magyar Erdőel = Erdély, mind a latin *Ultra-sylvania*, *Transsylvania* szavak tagadhatatlanná teszik. Azonkívül őseink ez erdők járhatóbb helyein gypüket készítették, a Tiszántúl felé nyíló völgyeket pedig még erős őrséggel is megrakták. Ezeket a völgyeket épp úgy országhapuinak hívták, mint a nyugati vagy északi részeken levő átjárókat.

Nevezetesen erős gypük voltak a mai Nagybánya környékén. Lentebb a Szamos völgyénél volt a híres meszesi kapu. A Fekete-Körös völgye Borz mellett volt gypükkel elrekesztve.¹⁾ A hol a Maros Erdélyből kilép, a mai Zámnáln ismét országhaput készítették őseink, hogy az ellenség hírük-tudtuk nélkül be ne törhessen.²⁾ A Temes völgyét Karán-Sebestől északnyugatra rekesztették el. Temestől délre a hegyek mentén a Dunáig húzódó erdőt még 1323-ban is királyi őrségi erdőnek nevezték.³⁾

Szent István idejében az a roppant félelem, a mely a bessenyőket addig környékezte, kezdett oszladozni. Egy bolgár fejedelem, szorongattatva a görögöktől, átkelt a Dunán, Erdélybe menekült és ott a Szamos völgyében, görögöktől, bessenyőktől távol, új országot akart alapítani. De Szent István ezt nem tűrhette, haddal ment reá és tartományát elfoglalta.⁴⁾

Szent István az elfoglalt Szamos völgyét bekerítette hatalmas gypükkel (Kolozsvár ma is hirdeti azok emlékét), megtelepíté e részt magyar lakosokkal, a legveszedelmesebb ponton, a Nagy-Szamos völgyében, öröket rendelt, de tovább nem haladt.

¹⁾ Karácsonyi: A honfoglalás és Erdély, Katholikus Szemle 1896. 460—465. ll.

²⁾ Századok, 1901. 1053. l.

³⁾ Herczeg Batthyányak körmendi levéltára. Acta Miscellanea.

⁴⁾ Századok, 1901. 1053—56. l.

De a bessenyőknek 1068-iki és még inkább a kúnoknak 1091-iki, éppen Erdélyen keresztül történt betörései ¹⁾ felhívták Szent-László figyelmét a Szamos és Olt közt eső területre. Hogy többé az ország belsejébe az ellenség egykönnyen be ne törhessen, megszállotta a Maros völgyét. Hunyad-, Fehér-, Torda- és Kis-Küküllőmegyéket szervezte ott, sőt, hogy az oda költöző nép még erősebb védelmet találjon, az erdélyi püspökség székhelyét áttette erdélyi Fehérvárra s ott annak új székesegyházát építtetett.²⁾

Természetesen nem vetette meg Szent László a gyepűktől nyújtott védelmet sem. Vajda-Hunyad várától Szász-Sebes felé, innen Balázsfalva felé vonultak a gyepűk. Balázsfalva és Mikeszásza közt, Monora mellett átlépték a Nagy-Küküllőt és azután a Nagy- és Kis-Küküllő közt emelkedő hegyláncon haladtak egészen a Hargita hegységig.³⁾

Szent László számos hadjárataiban nem lehetett az erdei utakat ismerő, erdőkön át utakat vágó székelyek nélkül. Akkoriban pl. csak székelyek segítségével előzhették meg Kerlésnél 1068-ban a Szamos és Sajó völgyei visszavonuló bessenyőket.

Nagyon természetes, hogy Szent László a magyarok székely osztályát sem hagyhatta jutalmazatlanul s mikor akkora darab terület, mint a Maros- és Kis-Küküllő völgye, került birtokába, szívesen juttatott abból közülök is azoknak, a kik vállalkozóbbak, átköltözésre készek voltak.

De hol?

Hallottam már az erdélyi székelyekről olyan megjegyzést, hogy bolondok voltak a székelyek, mikor ott hagyták a

¹⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 171., 196. Pauler: A magyar nemzet története. I. 205. l.

²⁾ Biga salutis (1502.) Sermo XLVIII. Sermo L.

³⁾ E helyütt egy kissé eltérek 1896-iki álláspontomtól. Akkor azt véltem, hogy a Nagy-Küküllő völgyét is Szent-László foglalta el s a tőle rendelt gyepűk a Nagy-Küküllőtől délre húzódtak a Hargitáig. Azonban ennek ellene szól azon körülmény, hogy a Nagy-Küküllő völgyében rendes magyar vármegye nem keletkezett s a XIV. század elején a Nagy-Küküllő völgye nem tartozott szorosan az erdélyi vajdához, hanem a székely ispánhoz.

Maros-Küküllő tágas völgyét, pompás termőföldségeit, jó bortermő dombjait a szászoknak és ők oda húzódtak a hegyek közé, a sovány, hideg vidékre.¹⁾

Hát a székelyek éppen nem voltak bolondok, de ilyen kifakadás mégis mutatja, hogy valóságos rejtvény, miért jutott a székelyeknek Erdélynek jóformán legrosszabb földje?!

De a mi ma bolondságnak látszik, eredetileg nagyon helyes és okos dolog volt. Mert mi volt a székelyek eredeti foglalkozása? Láttuk, hogy erdei jószágtenyésztés.

E foglalkozása miatt nem foglalhatta el a székely a fátlan mezőséget, nem kellett neki Maros-Ujvár, Csombord vagy Medgyes bortermő vidéke. Erdő kellett neki, a hol juhait kecskéit, szarvasmarháit legeltethesse, sertéseit makkolathassa.

Ezért kapták tehát a székelyek Bánfy-Hunyad vidékén a Székelyjő patak mentét, a Maros völgyében Szász-Sebes és Szászváros környékét. Egyesek kaptak birtokot az Ompoly völgyében is.²⁾ Tehát éppen nem oly helyeken, a melyek határőröknek alkalmasak.

Erdély keleti részén pedig felkeresték azt a területet, a mely Görgénytől le a Kis-Küküllőig terjedt. S nézzünk oda! Ma is, annyi század irtása, munkája után is, már csak az Erdő-Szentgyörgy, Erdő-Csanád, Erdő-Szengyel helynevek is nyilván hirdetik, hogy e vidék valaha rengeteg erdőség volt.

A későbbi székek közül Marosszék volt tehát az erdélyi székelyek első telepe. Ide gyűltek ők, de nem éppen egy helyről, hanem, a mint a hajdúság a XVII. század elején sokfelől vetődött egybe, éppen úgy a székelyek is különböző helyekről költöztek oda. Ezt mutatja az is, hogy a marosszéki helynevek párját majd mind föl lehet találni a Királyhágón innen, de nem lehet kettőt-hármat sem összeállítani belőlük úgy, hogy azok párpai hazánk valamelyik megyéjében mind egymás mellett állanának. Tolna-, Szala-,

¹⁾ Tagányi is ezt veti föl egyik nehézségül. Ethnographia, 1890. 220. lap.

²⁾ Székely oklt. I. 18., 24. Urkundenbuch zur Gesch. d. D. in Siebenbürgen, I. 34., 161., 185., 188. ll.

Vas-, Veszprém-, Mosony-, Abauj-, Heves-, Temes-, Szerém-megyékben található egy-két egyező falunév, de több nem.¹⁾

II. Gyécse és vezérei ismét sokat jártak keresztül a Kárpátokon Oroszországba. Volt tehát alkalmuk a székelyeknek, hogy a királynak szolgálatot tegyenek. De II. Gyécse idejébe esik a Nagy-Küküllő völgyének, továbbá a Küküllő és az Olt közt elterülő jelentékeny földnek elfoglalása is. A Királyhágón innen nagyon elszaporodott, de meg az erdők irtásával foglalkozásukban gátolt székelyek joggal kérhettek új földeket. Meg is kapták a Kézd nevű pataktól²⁾ a Hargitáig terjedő s még a XIV. században is Erdőhátnak nevezett területet, a Nagy-Küküllő és Homoród felső völgyeit.

Az ide települő székelyek többsége hazánk déli részéből, talán legnagyobbbrészt a Temesközből származott. Elárulja ezt tájszólásuknak egyik annyi változás közt is megőrzött saját-sága, az ö-zés. Az ö-zés hazánk déli részén divatozott, talán a nagyobb számú bessenyők beolvadása következtében, tehát a Nagy-Küküllő mentén, a mai Udvarhelyszék északi részén és közepén letelepedett székelyeknek is onnan kellett elszakadniok s itt lassankint külön tájszólású néposztályvá egyesülniök.

Ismét eltelt egy félszázad s a szaporodó népek és bevándorlók új területet kívántak. 1210 körül elfoglalta a magyar király az Olt felső völgyét, vagyis a mai Barcaságot és Háromszéket is. Ezek közül Háromszék ma is hazánk leg-erdősebb megyéje. Önként kínálkozott tehát az alkalom, hogy a király e területet a székelyeknek adja s így abból magának jövedelmet teremtsen,

Megtörtént tehát 1210 után, illetőleg 1213 után a harmadik telepítés. Mivel 1213-ban még a barcasági magyarok

¹⁾ Ránk a dülönevek és egyes tájszavak azt a benyomást teszik, hogy az első székelyek hazánk északkeleti feléből, Szilágy-, Szatmár-, Abauj-, Borsod- stb. megyékből költöztek át. A helynevek tüzetesebb egybevetése s egyes hang-törvények megállapítása később módot nyújthat ahhoz, hogy legalább is megközelítőleg megjelölhessük hazánk azon részét, a honnan a marosszéki székelyek elei átköltöztek.

²⁾ Hogy Udvarhelyszék területe régen egész a mai Szász-Kézdig terjedt, V. István egyik leveléből tudjuk. Ezen 1270—72 közt írt levél világosan mondja, hogy Szederjes és Szász-Keresztúr falvak a telegdi székelyek földjeivel közvetlenül szomszédosak. Székely Oktl. III. 2—3. l.

sem foglalták el helyeiket,¹⁾ annál kevésbbé lehet feltételezni, hogy a még távolabb eső háromszéki székelyek már oda költöztek volna mai területükre. Ha a jelek nem csalnak, az ide települt székelyek a mai Szászsebes környékéről jöttek. Erre mutat az, hogy a három szék közül Szepsinek székelyei továbbra is a gyulafehérvári székesegyházi főesperes joghatósága alá tartoztak. A czélszerűség teljesen ellene lett volna az ilyen intézkedésnek, de, ha a szepsii székelyek eredetileg Szász-Sebes környékén laktak, akkor megvan az intézkedésnek értelme és jogosultsága. Az átköltözködéssel a székesegyházi főesperesnek jövedelme erősen megcsökkent volna, ha a Szepsi széken (mint azt a czélszerűség követelte volna), új esperességet állítottak volna. Nem állítottak tehát, hanem a tovaköltözködő székelyek új telepeit is meghagyták a székesegyházi főesperesnek.

De hogy aztán melyik évtizedben szállták meg a székely-magyarok a mai Háromszék területét? az még nagy kérdés. Több jel arra figyelmeztet bennünket, hogy nem szabad azt az 1210—20. vagy 1220—30. évtizedre tennünk. A Háromszékhez vezető természetes út, az Oltnak jobboldali völgye, 1241 előtt nem székely, hanem szász kézen van s csak 1252-ben kapják azt meg a Hidvégi Mikó és Nemes családok ősei.²⁾ Ugyanezek csak 1291-ben adják el ősi fészüküket, a Szász-Sebes és Szászváros közt eső Benczencz vagy régen Sajttelek falut³⁾. A három szék egyikének, az Orbainak területén 1332—37-ben még egy plébánia (lelkészség) sincs s így e terület (ma 18 falu határa) akkor még legalább is félig üresen állott.⁴⁾

De a mi legfőbb, nyilvánvaló, hogy Háromszék területe tele van szláv eredetű helységnevekkel s hozzátehetjük még, hogy tele van ily dülőnevekkel is (Piliske, Csemernye). Hogyan és mikor keletkeztek e szláv helynevek? Mivel a Barcaság 1210-ig lakatlanul állott a pogány kúnok folytonos betörései miatt, még inkább üres föld volt Háromszéknek a

¹⁾ Urkundenbuch z. Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen. I. 16. I.

²⁾ Székely Okt. I. 9—10. II.

³⁾ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. 185., 188. II.

⁴⁾ V. ö. Mon. Vaticana Ser. I. V. I. 116., 126., 133. II.

kúnokhoz még közelebb eső területe. 1210-ig tehát nem keletkezhettek. Ha a székelymagyarok 1210 után rögtön megülik e földet, nem keletkezhettek volna, mert a székely-magyarok elsőségük révén magyar helyneveket adtak volna és szó sem lehet róla, hogy egy magyar helységnevet utólag nekik érthetetlen szláv helységnévért elcseréltek volna.

Mindezen jelek szerint a székelymagyarok inkább a tatárjárás után szálltak át Háromszék területére. Az 1210—41. években azonban már egyes bolgár és orosz pásztorok felkeresték e területet s ott egyes pontokat elneveztek. Ezeket aztán a később nagy számmal betelepülő székelymagyarok éppen úgy átvették, mint a dunamenti magyarok Komárom, Esztergom, Visegrád stb. szláv helyneveket.

Ez aztán megmagyarázná azt is, hogy a Maros és Küküllő völgyeiben letelepedett székelység területének már a tatárjárás előtt, 1235-ben megvolt hivatalos neve (Telegd: telegdi főesperesség, telegdi megye)¹⁾, ellenben az Árapatakon túl s a Feketeügy völgyében lakó székelyekről az egész Árpádkorban semmi emlékezet.

E három, különböző időben, különböző helyekről történt település emlékét tartotta fenn szerintem az, hogy a székeleyeket még a XIV. században is »három nemzetségu székeleyeknek« (trium generum Siculi) nevezik. Nem vonatkozhatik e megkülönböztetés az ő hadi felosztásokra (gyalog, lófő és primor osztályra), mert hiszen a XIV. században a székelyek mind gyalog szolgáltak s csak a hadnagynak (primipilusnak) volt szüksége lóra, hogy elszéledt embereit szükség esetén gyorsan összegyűjtse.²⁾ Azonkívül a genus szó soha sem jelent foglalkozást vagy katonai osztályt, hanem csakis vérségi összeköttetést. Így tehát a három nemzetség úgy értelmezhető legkönnyebben, ha az alatt a marosszéki, udvarhelyszéki és háromszéki, különböző időben telepedett, különböző nemzetekkel kevert, de túlnyomó részben kezdettől fogva magyar székelyeket értjük.

¹⁾ Urkundenbuch zur Gesch. der D. in Siebenb. I. 63. 1.

²⁾ Innen származhatik a hadnagyok későbbi lófő neve is, mert, hogy a gyülekezőhelyre rátaláljanak, háza elé egy karóra löfejet tűzött ki jelül.

A többi már most nem a székelyek eredetéhez és betelepüléséhez, hanem az erdélyi székelyek további történetéhez, foglalkozásuk, jogaik, szervezetük változásához tartozik. Az már nem fér bele ez értekezés keretébe. Eléggé igazoltuk itt történeti adatokkal is azt, a mit fentebb a nyelvi bizonyítékokból, különösen a személy- és helynevekből, kimutattunk, hogy a székely-magyarok Erdélybe való települése 1091 után a XII. és XIII. századokban ment végbe.

Csak egyet akarunk még a magyar nemzet és különösen a székelymagyarok megnyugtatóására az ő árpádkori történetükből kiragadni és szemünk elé állítani.

1241-ben, mint tudjuk, a tatárok két oldalról, a radnai és a töröcsvári szorosokon törtek be Erdélybe. A radnai szoroson betört sereg egyenesen Kolozsvár, Nagyvárad felé tartott. A töröcsvári szoroson berohanó csapat is Brassótól nyugat felé Kercz, Nagy-Szeben ostromára és elpusztítására vonult.¹⁾ Az éppen közben eső telegdi székelyeknek tehát volt idejük, hogy családjaikkal együtt a görgényi havasok és a Hargita rengetegeikbe vegyék magukat, ott elrejtőzzenek a csupán tőlük ismert helyeken s várják a borzalmas vihar elvonulását.

Nem csupán hozzávetés ez, hanem való, mert Rogerius mester, az Erdélyben járt szemtanú, világosan mondja, hogy Erdélyben »a tatárok átvonulása után nagy népsokaság megmaradt.«²⁾

Azesztendeigtartórettentő bujdosás, rejtőzködés még inkább kényszeríté a székelyeket a hadi szervezet elfogadására, kifejtésére.

A tatárok kivonultak, a székelyek minden baj nélkül előjöttek s találkoztak a Dunántúlról érkező s Erdélyt újra szervező magyar sereggel. Most már a sok urafogyott földön még jobban terjeszkednek. Tíz év sem telik bele s már új földeket kérnek a királytól. Aránylag nagy számuk, egységes hadi szervezetük már nem annyira társadalmi osztálylá, mint inkább külön néppé teszi őket. 1265-ben pedig már oly segítséget nyújtanak V. Istvánnak az atyja ellen való küzdelemben, hogy ez egyes csapataiknak nagy darab üresen maradt várföldet ajándékoz.

¹⁾ Pauler i. m. II. 214. l.

²⁾ Hist. Hung. Fontes Dom. IV. 84. l.

Mintha e pár mondatban nem is a székelyeknek 1241—65-ki történetét ecsetelném, hanem inkább Kézainak a székelyekről írt szavait ismételném. Ő mondja, hogy a székelyek, félvén az idegen nemzetektől, hogy őket véletlenül meg ne támadják, a Chigle vagy Thigle mezejére menekültek és nevüket magyarról székelyre változtatták. Majd aztán elébe mentek a magyaroknak és velök együtt meghódítván Pannoniát, részt kaptak az országból, de nem Pannonia síkságán, hanem a hegyes vég-helyeken.

Honnan van az, hogy a telegdi székelyek 1241—42-iki története és Kézai elbeszélése annyira hasonlítanak egymáshoz?! Ennek megértése végett még csak azt kell tudnunk, hogy a régi Marosszék nyugati felében egy Bánd, Ménes és Bazéd határain északról délre vonuló dombsort régen Cziglának hívtak és az alján eső tért Cziglamezejének.

Mikor az erdélyi székelyek 1282-ben a hódítási csatában megjelentek, mindenki kérdezősködött, honnan kerültek elő a Dunántúl akkor már ismeretlen székely vitézek?! Akkor beszélte egy Cziglamezején lakó székely, hogy rejtőztek ők el a rettenetes tatár had (az idegen népek) elől, hogyan találkoztak a visszatérő magyar király seregével, hogyan segítették akkor a királyt az elpusztult országrész helyreállításában, s hogyan nyertek ettől jutalmazást. Nem kellett semmi egyéb, csak ezt félreérteni, a honfoglalással összezavarni s megvolt a hasonlóság a székelyek 1241—42-iki sorsa és Kézai elbeszélése közt. Hiszen Kézai nem is mást, hanem csak az 1241—42-ki eseményt írja le, ámde annyiszor bebizonyított rossz szokása szerint a XIII. század eseményét teszi át a IX. századba! Vakmerően és nagy tudatlanul ráfogja az erdélyi székelyekre még azt is, hogy az oláhok betűivel élnek, holott az oláhoknak betűik nem is voltak. A betűírást az oláhok a szlávoktól vették át, a számírást pedig, mint a rovás szó mutatja, éppen ellenkezőleg, ők vették át a székely-magyaroktól. Így készült a székelyek eredetéről szóló, szomorú, mert rettenetes sok tévedést okozó mese.

Mélyen tisztelt Akadémia! A honfoglalás ezredéves évfordulóján, 1896-ban, Erdélyben jártam. Végig mentem az

egyes tagjaiban régóta tisztelt és szeretett székelymagyarság földjén is. A derék nép vendégszeretete, a gyönyörű vidék szemlélgetése közt csak egy szomorított meg. Az, mikor hallottam, hogy e nép egy része 1896-ban nem akarta velünk együtt ünnepelni az ezredévet, mert azt veték okul, hogy ők már előbb, már 1400 éve foglalták el »székelyországot«.

Ime, az annyi századon át ápolt történeti tévedés mérges gombája! Elválasztja egymástól legtisztább nemzeti érzelmeiben is a még annyi viszály és veszély után megmaradt csekély magyarságot.

Azért ki kell irtani a történeti tévedést! És én hálát adok a jó Istennek, ha értekezésemmel csak némileg is sikerül a derék székelymagyarságot meggyőzni arról, hogy ő nem idegen nemzetnek maradványa, hanem a nagy magyarnak kis öcsöce.

Omoljon le tehát az a válaszfal, a melyet a nagymagyar és a székelymagyar közé a tudatlanság emelt s az oktalan hiúság oly sokáig támogatott! A székelymagyar ne feledje, hogy ő a magyarságnak csak egyik ága, s ha leszakad a nagy törzsökről, elszárad, a nagymagyar pedig ne hagyja nemzete fájának messzirenyult, életrevaló ágát!